

28-06-2001

האוניברסיטה הפתוחה

הסיפור העברי בראשית המאה העשרים

10 - 9 - 8 - 1

יחידה 8: הצעידה - אורי ניסן גנסין

יחידה 9: פיזו לבינו - יוסף חיים ברנר

יחידה 10: עובדיה בעל מום - שמואל יוסף עגנון

כתבה: ד"ר חנה הרציג

1993

קווים לדמותו של שמעאל יוסף עגנון

שמעאל יוסף עגנון (צ'אצ'קס) נולד ב-8 באוגוסט 1887 בעיר בוצ'אץ' שבגליציה המזרחית למשפחה למדנית מיווחסת. תולדותיה של עיר זו והוותיתה נעשו אחד ממקדי יצירותו הספרותית. לאחר תקופה השואה הציב לה בספרו "עיר ומלאה" מצבת זיכרון, שמשלבים בה כרוניקה ובדיון. הספר ראה אור לראשונה בילדותו ובנעוריו קיבל חינוך תוציאני ובמקביל קרא גם בספריה השכלת עבריים. הוא הירבה לכתוב שירים ועד שמלאו לו שמונה-עשרה שנים כבר הספיק לפרסם עשרות שירים וסיפורים בעברית ובידיש בעיתונות גליציה. לימים ראה בהם דברי בוסר ולא כניסה בכתביו. משחר נעוריו היה פעיל בחוגים ציוניים בוצ'אץ', וכשביקש להשתתף מן השירות בצבאות האוסטרו-הונגרי בחור לעלות ארץם בברכת הוריו, והגיע אל חוף יפו בקיין 1908.

ארבע שנים לאחר עגנון בארכ'-ישראל, והתגורר לטירוגן ביפו ובירושלים. ביפו שימש מזכיר של אישים ומוסדות שונים, ביניהם הסופר ש. בן-ציון. הוא פרסם מסיפורי בעיתונות העלייה השנייה, וספרו הארץ-ישראלי הראשון, "עגנון" (1908), התקבל בחתחבות הרבה. על ספר זה חתום בשם-העת "עגנון", ומשנת 1924 היה לשם משפחתו הרשמי. בתקופה זו זכה לתמיכתו של יוסף חיים ברניר, שנוטלו תחת הסוטו ואף מימן מכיסו את הדפסת ספרו הראשון, "זהה העקבות למשור" (1912). סיפורי הארץ-ישראלים המוקדמים הם בעיקר דמדות פיות על אהבה ואמנות, ומקובל לzechות בהם את עקבות הרומנטיקה הגרמנית והניאודומינטיקה הספרדינית. התקופה הארץ-ישראלית זו שימשה חומר לסיפוריו, במיוחד ברומנים "תמול שלשות" (1945).

בשלחי 1912 יצא עגנון לגרמניה כדי להרחב את אופקיו. הוא התגורר בערים שונות והתפרנס מההוראה ומעירicity ספרים עבריים הוצאה " יודישער פערלאג". כשהטורגם כמה מסיפוריו לגרמנית יצאשמו בקרב הציבור היהודי הציוני בגרמניה, שנמשך אחר השורשיות היהודית המזרח-אירופית שאיפינה את כתיבתו. בשנת 1915 נקשר הק舍ר הגורלי בין לבין הסוחר ואיש התרבות שלמה זלמן שוקן, שנעשה פטרונו של עגנון לכל ימי חייו, ואפשר לו להתמסר לעובdotו הספרותית ללא טרdotות פרנסת. בתקופת גרמניה רעם קשיidiות עם מרטין בובר, שעמו פעל בהתקנות אנטולוגיות חסידות, וכן עם גרשום שלום. בשנת 1920 נשא לאשה את אסתר לבית מרכט, בת למשפחה יהודית-גרמנית אמידה. בני הזוג התישבו בעיר המבורג, שנעשתה אותה עת מרכז לסופרים ולמשכילים עבריים בעיקר מזרח-אירופה. בשנת 1920 נדרף ביתו בהומבורג והושמד ספורייתו וכחבייה של ספריו, בהם רחוב ריעעה בשם "בצורי החיים" שכבר היה מוכן לדפוס. אסון זה החיש את החלהתו לשוב ולעלות לארכ'-ישראל. בשלחי אוטה שנה הגיע עגנון לאץ, הפעם כסופר נודע (משפחתו הצטרפה אליו כעבור שנה) והתיישב בירושלים. הוא קבע את ביתו בשכונות תלפיות, ומשנהרב הבית במאורעות תרפ"ט בנה לו בשנת 1931 בית אחר, שבו התגורר עד

סוף ימי. שני ההורבנות של ביתיו וספריו היו בהומבורג ובירושלים נחרתו בצלקאות בשדרו לכל ימי חייו.

מאז עלייתו השניה לארץ היו כל חיו של עגנון קודש לעבודתו הספרותית. בשנות ה-30 יצא לביקור בגרמניה לפחות על הדפסתה של מהדורות כתביו בת ארבעת הרכבים, ומשם המשיך לביקור קצר בעיר מולדתו בוצ'אץ'. רשמי העוגמים מעיריו השוקעת והמדוודלת שמשו בסיס לדroman "אורחת נתה ללן" (1939). בשנת 1932 החלו להתפרסם סיפורי "ספר המעשים" הסימבוליים סודיאליתים, שהילו פן חדש בכתיבתו, ושלוש שנים לאחר מכן הופיע הדroman "סיפור פשוט". בצד המשך כתיבתו שקד על כינוס סיפוריו וערכתם במדוראה קאנונית, שבעתה כריכה הופיעו בשנת 1953 וכן שמיini נוסף עליהם בשנת 1962. בשנת 1966 זכה עגנון בפרס נובל לספרות, יחד עם המשוררת היהודית-גרמנית נלי זקש. הוא נפטר ב-17 בפברואר 1970, ונקבbur בירושלים. מאז פטירתו מתפרסמים כרכים מעיזבו (עד כה הופיעו שנים-עשר), העולמים בהיקפם על המדורות הקאנוניות ובהם, פרט לרומנים ("שירה", "בחנותו של מר לובלין") ולסיפורים, גם מסות ונאומים, איגרות, וליקוטי מקורות מעובדים. בتوאמונה יرون היא העומדת מאחוריו המפעל העצום הזה.

עגנון נחשב בלאי-ודרין כגדול המספרים העבריים בדורות האחרזנים. מבחינה תמטית מקיפה יצירותו המגוונת דורות ורים, זירות היסטוריות וגיאוגרפיות וקבוצות חברותיות מגוונות במרחב-אידופה ובמערבה, ביישוב היישן וביישוב החדש בארץ-ישראל. מבחינה זאנרית אפשר להבחין ביצירותו ברומנים ובסיפורים ריאלייטיים בצד סטיירות חברתיות, בספרים אגדים כמו-עממיים, בספרוי אהבה פסיקולוגיים, בספרים גותיים-בלדיים ובסיפורים אלגוריים-סוריאליטיים מופשטיים. לשונו המסוגנת היא מיזוג של שכבות-לשון מן הרבדים ההיסטוריים השונים של העברית – לשון המקרא, לשון חז"ל, לשון חסידים – המובלטות חליפות לפי הצורך. תבניות הספרו שלו מבטאות את הסיניות המתקיימת ביצירותו בין המקורות היהודיים לבין תרבויות המערב, ובין מסורת לודניזם. יצירתו כולה משקפת את עמידתו זו על אם הדרך בין אמונה לכפירה, בין מסורת למסורת, בין גלות לנאות, בין קהילת יהאים דתית לkahila חילונית חדשה, שמסורתה שוב אינה מחיינה כל צורכה, למרות שהמחבר וכמה מגיבוריו נכספים אליה גן עדן אבוד. גיבורי עגנון אינם מסווגים כדמות שהמחבר וכמה מגיבוריו נכספים אליה גן עדן עינייהם, והם שסועים בין זיקתם אל העדה לבין כמייתם לתק עצמן מטבחה" (గרשון שקד).

עמידה אידונית אמביוולנטית זו, תוך ראיית החיוב והשלילה בכל אחד משני הקטבים, מקשרת את עגנון אל הספרות שיצרו בני-דורו – במיחוד ביאליק, ברנר וברדיצ'בסקי – أولי יותר מכפי שנדמה במבט ראשון.

הסיפור "עובדיה בעל מום"
ראאה אור לראשונה במקלט,
ספר ה, ניו יורק 1921.
הגירסה המשמשת אותנו
לקוראה מקובץ הסיפורים
על כפות המגעל, במדור
"סיפורים קטנים", הוצאה
שוקן, תש"ג.

פתח-דבל

"עובדיה בעל מום" נמנה עם סיפוריו היונר ריאלייטיים של עגנון. משום לכך אין הוא מייצג מגמות מרכזיות יותר בסיפורים הקצרים ובנובלות – כגון, הסיפור הפסיכולוגי, האגדី-עממי או הסורי-יאליסטי.¹

עם זאת, גם בסיפור זה באים לידי ביטוי מאפיינים מובהקים של אמונה הסיפור המשוכלה של עגנון: המתח שבין המוחאר לסמוי, שבין הכלוי וההורם; הדחיסות הרבה של המשמעויות המופקות מפרטיהם. במאפיינים הללו, בין השאר, נعواצת האידוניה העגנונית המפודסתת, כפי שנראה בניתוחו מבנה העלילה, בניתוחו אופן השימוש בנקודות התצפית וצורת הצגת תודעת הדמויות ולשונן. בהמשך לסיפורים האחרים שהציגנו בקורס, מעוניינת, בסיפור זה, גם דרכו של עגנון בעיצוב משמעויות חברתיות ובחיבורן עם משמעויות פסיכולוגיות, מוסריות ומיתולוגיות.

1 סקירה של סowi היספורה המרכזית בכתיבתו של עגנון ניתן למגוא אפל: גרשון שקד, היספורה העברית 1880–1980, פרט ב: בארץ ומחוצה (הוצאת הקיבוץ המאוחד וቤת הוצאה לאור, תשמ"ג), עמ' 214–230. שקד גם ניתה בחרבה את הסיפור "עובדיה בעל מום": "סיפורبشر ודם: על 'עובדיה בעל מום'", אמננות הסיפור של עגנון (הוצאת ספריית פועלם, 1976), עמ' 177–196. אנו נציג בהמשך נקודות בניתוח הנסמכות על אינטראפרטציה זו.

10.1 העלילה

10.1.1 טרגדיה מונומכת

הסיפור תחילתו באירועין בין "עובדיה שואב מים", שהוא גם בעל מום, לבין "השפחה המופקרת" שייני סדיל; וסופה – בlidת תינוקה של שייני סדיל שהורתה לביר אחר. אנו נפתח בבחינות השלבים המובילים מהפתיחה לסיום: בדיקה זו תחשוף בפניינו, בין השאר, את השימוש המהופך שעשו עגנון בדפוסים ספרותיים המוכרים לנו מסיפורי קודמים שלו.

פרק י' א-ב: נתוני הפתיחה הם האירועין בין שני הנידחים החברתיים – עובדיה בעל מום והמשרתת, שמלייעין עליה שהיא מופקרת.

הציגו האקספוזיציונית היא קצרה, ומיד בפסקה הראשונה חלה התפתחות: עובדיה מחליט להתרבר במעלליה של אروسתו, ולאחר היסוס מבצע את החילתו ומגעו לבית המהולות. אך מעשה זה, שהוא אמרו להזכיר אליו את אروسתו, מסתיים במפלתו: עובדיה מוכה ונפצע, והפציעתו מביאה אותו אל בית-החולים, ככלומר מרוחקה אותו משיני סדיל.

פרק י' ג-ז: חלק זה מהווה השהיה בהתחפתחות העלילהית: עובדיה מתנקת משיני סדיל, ומסתגל למצוות הננתני של חוליה מודומה. כוונתו המקורית להחזיר אליו את אروسתו ולתקן את דרכיה מobile, בסופו של דבר, למצב של ניתוק ממושך ביניהם.

פרק י' ח-ז: כאן נזעב עובדיה לנפשו והסיפור עבור לאירועים המתרכחים בחיה של שייני סדיל, בתקופת שבת מוטל עובדיה בmittot חוליו. בלבד מפרק ט הקצרץ, החזר לעובדיה, נפרשת כאן התרכחות סימולטנית לחلك הקודם, אך האירועים הנפרשים בה כל וכל אינם בקשר השהיה. להיפך, עד מהרה נركם ה"סיבוך" – האירוע המשנה את מהלך העניינים שהזיג בפתיחה: שייני סדיל משתבכת באהבהבים, הרת, וכך הופכת מ"בתולה שמלייעין עליה" לאשה מופקרת בעיליה. חלק זה מציג באור אירוני את תחילת הסיפור. אם הסיפור נפתח בניסיון של עובדיה לתקן את שמה הרע של אروسתו, הרי כאן המצב התחيلي מוחדר לכל חטא, שספק אם ניתן להביא לו תיקון.

פרק י' י-ז: שני קווי העלילה וגיבוריים שניתקו זה מזה מפגשים: עובדיה עוזב את בית-החולים, מhapus אחר אروسתו, ומגלה אטיאט את שאירע בהעדתו. אבל הגם שהוא פוגש אותה ותינוק ברועותיה, אין הוא דוחה אותה מעליו. כך, אם חוזר לפתיחה – התשניים מתחברים לבסוף, אם כי לא בקשר שהתוכנו אליו.

א. הדודים לסיפורים ולאנרגיות מונרכיות

בxicom המתוכנאת של העלילה נמצא כמה יסודות מוכרים מסיפוריים קודמים שלו: האירועין שבסמלהם הוטאת הגירסה בינויו, כמו ב"בת הרב"; המשרתת שהודהה על-ידי בן מעמד גבורה יותר (בנו של בעלי-הבית), כמו ב"מאדיאסקה" (הזהיר רחוק יותר הוא ל"מאחורי הגדר"). ואכן,

כפי שנראה בהמשך, הקשר בין הגורם החברתי, המוסרי והחמייני הוא נושא מרכזי בסיפור, בדומה לסתיפוריים שהוזכרו לעיל.

ההדרודים נוספים ל'אנרים מוכרים נמצא בהתפתחות העילית.¹

■ איזה הדוד, מהופך אמnom, לדפוסים של ספרות רומנטית, נמצא ביחס שבין הפתיחה באירושין לסיום בהרינה של הגבורה לאחר?

הדרוד הפוך כזה טמון בעצם מאפייניו של "הזוג המאושר": אין אלה גיבורייהם היפים והמושלמים של סיפורי אהבה, אלא שני נידחים משולי החבדה, שנשחתכו זה לזה מחוסר ברירה. אך לא זו בלבד שההתקשרות הרומנטית מונמכת מלכתחילה, אלא שהטיזום המוצלח בנישואין מתחפה לסיום לא-מושלח בזונאים.

מסקנה

היחס בין הפתיחה לסיום הוא של הפרה: אם, בעיליות רומנטיות, הטיזום מוביל, לעיתים בדרן חתמתי, להתכלדותם באושר של הגיבורים, הרי כאן הטיזום דוקא מפר את מה שנראה וداعי בפתחה – אפשרות הנישואין הכספיים וההתקבלות לחברה של שני הגיבורים "בעל המום". □

■ מהלך ה"הפרה" שבהתפתחות העיליתית ודרך התורחשותה מזכירים מבנה עליתייז'אנרי שדנו בו בסיפור קודם. התוכל לחשוב מהו?

מהלך זה, שבו מצבם התחליל של הגיבורים מוחרך דוקא כתוצאה מרצון לשפרו, מזכיר את המבנה הטראגי של עילית "מחנימט". נצטו: "הגורמים להתרומות היחסים המחוללים את ההתפתחות העיליתית הם מניעים מודעים וסמוים של הדמויות. [...] אך העיליה יכולה מתענתה בדמותות ומחזירה להן תוצאות בלתי צפויות".² ועוד: "הטיסום ב'מחנימים' בנוי במתכונות של טרגדייה: הוא כרוך בגילוי מפתחו, הנובע בדרך של שרשור סיבתי הדוק מאירועים, ומשנה באופן דרמטי את כיוון התקדמות של האירועים. הגילוי מתרחש, כמו בתרגום, כתוצאה ממשעי הגיבור, אך בנגד לכוונו, והוא מmite עליו שואה [...]."³

כמו בעילית "מחנימים", גם בסיפורנו התוצאות מנוגדות לכוונוניהם המוצחרות של הגיבורים, המנסים, איש איש בודכו, להביא לעצם תיקון באמצעות קשר הנישואין; ואנו ניוכח לדעת, כי כמו ב"מחנימים", גם כאן נובעת ההתפתחות בדרך של שרשור סיבתי מעשייהם של הגיבורים, הנעוצים במניעיהם שבמודע ושבלא-מודע. דמיון נוסף נמצא ב"השיות" הפזרות בסיפורנו בשלבי התורחשות השונים, וממנו בגילוי המפתח ובקיומם של "היוודעות" שבסיום.

מסקנה

ה"טרגדיה" ב"עובדיה בעל מום" מונמכת למידים גרוטסקיים, משומם שעונייה בגיבורים ירודים, שמניעיהם קטנוניים ועלוביים, ומאתורי ההתפתחות אין עומדים אותם "גירה קדמנית",

1. נראה שעגנון שאב בסיפור זה מסיפוריו "המחלך החדש" – סיפור הריאליות החברתי מיסודה של בן-אביבו, שהחקרה ביחידת המבוा (סעיף 2.2.2). נושא ההרין הבלתי רצוי, הפיתוי לונוגנים וכו' הוא מוטיב רוח בסיפור זה, שעקבותיה ניכרים גם ביצירות של סופרים אחרים בני הדור.

2. יחידה 2, סעיף 2.5.1, בסיכום.

3. שם, בראש סעיף 2.5.3.

"התחבותות מוסרית" או כוחות עליונים שבטרגדיה בכלל, וב"מחנינים" בפרט. ה"טרגדיה" מוגנפת ומוחופכת, כפי שנראה בניתוחו, הדוחה רק מהריפים את האידוניה והلغ שביבחו של הסיפור לגיבורי ולעלם החברתי שהוא מעצב. □

הבה נחזור ונבחן את ארבעת חלקי הסיפור, מבחינת "טרגדיה המונרכות" שהם מגוללים.

10.1.1.1 עשייה ואירועייה בהנעת העלילה

█ קרא את פרק א ושים לב לשני שלבים במהלכו של עובדייה.

בתחילת הסיפור נמצא שני שלבים: הימנעות מעשה שתוכנן וביצועו בהמשך. המעשה שבמודבר הוא ההליכה לנשף, ככלומר החלתו של עובדייה להתערב באופן פעיל במעליהם של ארויסתו. כיוון שהתערבות אקטיבית זו היא המניעה את כל השותלשות העניינים בהמשך, יש משמעות מיוחדת להבצעותה.

הפרק נפתח בכל-עמדתו של עובדייה ביחס לאיזושין המפוקפקים. מחד גיסא הוא שמה שיינשא, ומайдן גיסא אינו משלים עם מעמדה המפוקפק של ארויסתו ונהלץ לפעלה: "וכבר היה עובדייה הולך בשבת אחד לבית המחולות". והנה, להפתעתנו, הפעולה אינה מתבצעת: עובדייה נסוג בו כיוון ש"בדרך היילכו נוכר שאין לו מלובש נאה". הבנית זו חוזרת שוב: עוד שבת, עוד התהולות של שייני סריל בנשף, עובדייה מתחרמר ומגיסט נימוקים: "עד אימתי יעשו הלו מה שלכם חוץ ואני שותק?" והפעם אומר ועשה: "בו ביום תפס עובדייה את קבו וחלך". החלטה נחוצה זו גם היא מתבצעת לאחר היטוט נסף, הקשור בזאתו של עובדייה ב"בגדיו הבלתיים", ורק לאחר שהיא מפחית בעורכם של "בני המלכים המקושטים" – הבחרים בנשף, ומוריד אותן בדמינו לדרגת "קבצנים", הוא נהוג לפתע בתקיפות ובעלונות: "לבסוף בעט בדלת ונכנס. אמר עובדייה לעצמו וכי מפני קבצנים אלו אני צריך להתבייש?" (סוף פרק א).

האידוניה שבעוז רוחו המdomה של בעל המומ, הנושא את קבו כנסק ומגיסט כנגד חששותיו ונחיתותו את העמדתם של יריביו "קבצנים", היא ברורה. אך מעבר לכך, ההיסוסים, התירוצים להימנעות מפעולה, ואחריכן הנימוקים הבלתי משכנעים למימוש הרוחות הכל, מעצבים כעין התחבותות בלתי-מודעת, שתירוצים ורציניות מתייחסים אליהו.

מסקנה

הראש המתקבל הוא כי יותר משעובדייה מוטרד מאי-מוסדרותה של ארויסתו, הוא מזע על-ידי "בושה" שאינה קשורה במוסר, אלא בנסיבות, שהוא מתקשה להודות בה בפני עצמו. בהמשך נבחנו בפירות את המניעים לא-מודעים המנחים את הדמיות. אולי כבר בשלב זה ניתן להצביע על פער בין המניעים המוחזרים למונחים טמיים, היוצר את דוחה שלביות: הצורך "לעשות", כביכול בשם הכבוד והמוסר, והחשש מלעשות, בשל ה"בושה" והנסיבות. □

█ מהי תוצאה המעשה, מבחינת קידום העלילה? מה היחס בין מניעיו של עובדייה?

אם עובדייה מתוכוון במעשו להזכיר לモטב את ארויסתו, הרי תוצאה ההליכה לנשף – פצעיתו והרחקתו לבית-החוללים – הופכת לפוגה זו: הניתוק מעובדייה מביא לדודו במוסדרוותה של שייני סריל ומפר את האידושין. האידוניה היא שאלולא נדחף עובדייה לא-אקטיביות" מוגנתה וחסרת סימוי זו, יכול העניינים להתגלגל במלחכם הצפוי ושני "בעלי המומ" היו נישאים.

מבינה את ה"טרוגדייה", ההיסוסים שלפני העשייה הם השתיקה (בזעיף אגבין) של מעשה, שהוצעו ומן גודות להצהרת הכוונות של הגיבור: עובדיה מרכיב כביכול את מימוש החלטה (לחגן על מושרוותה של אروسתו), מבצע אותה לבסוף מתוך דחף לא-מידע, ותוצאת המעשה תסתבר כשלילית. ואולם ה"טרוגדייה" מונכת ומוחצתת, משום שהכוונות ה"בלתי-מודעות" המניעים את עובדיה לאי-עשיה ולעשייה, כפי שנראה במפורט בהמשך, הם היפוכם של השαιפה לגילדות רעיון ומוסרית, שהיא המגיעה על-פיירוב את הגיבור הטרוגן.

שאלה 7

קרא ביחידה 2 את סעיף 2.5.2: "ההשאה ומשמעותה". מה ההבדל בין ההשאה בעילית "מחנים" לבין שב"עובדיה בעל מום"?

ה תשובה בעמוד 155

הזהר ומצא מבנה דו-שלבי דומה בחלק השני של הטיפור (פרקם ג-ז).

פרק ב מסתיים בפיציעתו של עובדיה ובהובלתו ל"בית החולמים החדש". וכך מתחיל פרק ג: "עובדיה לא רצה ליבנס לבית החולמים החדש ובבעל כרכחו הביאוו לשם. כל אותו הדרך היה צועק ואומר, Hari ani b'reia." והנה, עד מהרה מתחפכות היוצרות: עובדיה חש חוליה גמור, ומתדרות להanaxו בבית-החולמים.

הפרקם הבאים פורשים באירוניה רבה את הסתגלותו של עולוב הנפש לטוב שמעיתר עליו לפתע המים-סיד הרפואני, ואת הפיכתו מקרובן לנצלן, מירוד ל"עליזון" וכו'. כך או אחרת, מה שהחל במצב שנכפה על עובדיה, הופך למצב שהלה מאמין לעצמו באופן אקטיבי מאוד.

כמו לפני ההליכה לנשף, גם כאן מחדחת לכל האורך מעין התלבטות, ונימוקים "אובייקטיביים" שונים מנויים לעזיבתו של עובדיה את בית-החולמים ("פציע עובדיה קלים היו ולא היה בהם כדי מחלה") ולהיאזרותו ("אלא כשבדקה האחות את השתן שלו מ查找ון"). אל הנימוקים לכאן ולכאן פולשת גם שיני סריל. הבה נציג שניים מהקטעים שבהם הוא מהרהור בה.

[...] מצפה היה עובדיה כל יום לשינוי סריל שתבוא לבקר אותו בחוליו. כמה קל הדבר. מહלן חצי שעה בינה לבינו מה הוא? כלום דורון צריכה להביאו? בין כך ובין כך אסור להכניס אוכלין מן החוץ. אבל אילו היה דבר חוץ מצוי אצלו היה מראה אותו כך לשכניו ואומר דבר זה נתנה לי שינוי סריל.

(עמ' 71)

אין טוב בלי רע, מיום שנכנס לבית החולמים לא שמע שלומה של שינוי סריל כלל. ככלות איננה יודעת היכן הוא? ככלום לא הינה באותו שבת של פורענות אצל המחוות? ככלום לא ראתה שנשאווה לבית החולמים? או שמא חוליה היא חס ושלום? ועוד שיתרעם עלייה מוטב שישאל לשולמה. אבל את מי ישאל? חולמים אלו שבבית החולמים לא הם ולא מבקרים מכיריהם אותה.

(שם)

מהו יחסו של עובדיה לשינוי סריל בקטעים אלה, ולאור המשך – אילו משמעותם לא-מודעות ממציאותו בהם?

העלילה

ראשית, ולכד נגע בהמשך, בקטיעים מוגאים הרחוריו של עובדיה במבנה משולב, המציג את דרכו התנשחות הדברים בתודעתו. בקטע הראשון מתלונן עובדיה על הימנעותה של שייני סריל מלברקו, "כמה קל הדבר. מה לך חצי שעה" – ואני מרגיש כי קלות זו חלה גם עליו, שאינו כה חולה. השתלשות הרחוריו מעמידה אותו כאן כמו שאנו מעוניין בשינוי סריל עצמה כמו בהתהדרות בפני האחרים בביבור או בחפש שתבאי לא: "כלום דורון צריכה להביא?" וכו', אבל בכלל זאת "אילו היה דבר חופשי מצוי אצל היה מראה אותו אך לשכנו ואומר" וכו'.

בקטע השני מובעת תחושה ע莫מה כי בהעדרו מתחולל דבר-מה שאינו כשרה: "או שמא חולה היא חס ושלום?" אבל עד מהרה מוצא עובדיה תירוצים שלא לפגוש את שייני סריל, ואפלו שלא לשאול לשולמה ("אבל את מי ישאל?" וכו').

התלבטוויותו של עובדיה מטגריות, אפוא, יחס תועלתני כלפי אروسתו, וגם מעין "ידעה" בלתי-מודעת בדבר נזק אפשרי העשויה להתחלול כתוצאה מנינוקו ממנה. ולמרות זאת, הוא מוצא תירוצים שונים להתחמק מיצירת קשר עמה.

מסקנה

אם נחזור לעשייה ולא-העשה שבמהלכו של עובדיה, הלה חש כי בחירותו מרצון להישאר בביית-החולים עשויה להוביל לתוצאות שליליות. ועם זאת הוא מכריע לצד הפטיביות, ובכך מאפשר לעלייתה של שייני סריל להתפתח בנסיבות בכיוונים שאינם רצויים לו. באופן סמוני, גם כאן מתרומות התחממותם בלתי-מודעת מפגש עם אروسתו, התחממות שבגינה מתאפשר חטאה. בספרו של דבר, במהלך עבודתו לאروسתו לחוטא באותו חטאים שבפתח הסיפור נחלץ כביכול להושעה מהם.

מעבר לפער שבין המניעים המוצחים והסמוים שבתחכבותו של עובדיה בין "akteivityot" לפטיביות, הולך הסיפור ומתמקד במשמעות המוטרויות של העשייה וא-העשה. במהלך הקודם – הילכה לבית המחולות – הוארה האקטיביות שמליה עובדיה באור אידוני ומוגוח, ואילו כאן, הפטיביות שבמצבו בביית-החולים היא כשלעצמה טפילה וחתבמות.

בקשר זה נביא את דבריו של גרשון שקד, בפרשנותו הנרבבת לסיפור:

בתאות גורלו של עובדיה בעל מום העלה המחבר שני שלבים עיקריים. השלב הראשון היא הנפילה הראשונה שמקורה במומו של הגיבור [...] ובនיסוונו להוכיח את ערכו למורות הפגם שהוטל בו. נסיוון זה מסתיים בכשלון גמור. [...] אחוריותו של הגיבור לנפילה השניתית גדולה מזו. כאן אין הגיבור פועל אלא טబיל, והוא חטא בכך שמקבל את סבירותו באחטה. אין הוא יוצא אל העולם (שייני סריל) התובע את נופחותו ואת פעילותו, אלא מעדיף ליתנות מן הסבירות הבלתי-מחייבת. [...]

تبנית זו של "שתי הנפילות" אופיינית למדי לתפישת הגורל ביצירתו של עגנון [...]²

10.1.1.2 ה"סיבוך": גיבורים נודדי תודעה

בחלק השלישי – עלילתה של שייני סריל – מוצג ה"סיבוך" העלייתי. ה"סיבוך" עניינו בהתחפותה המינית של שייני סריל, המגיעה לידי "הרהורי עבריה" וaina עומדת בפני יצרה משומם

1. בסעיף 10.3.2.

2. אמונה הסיפור של עגנון, עמ' 188–189, ההדשות שלנו.

שהבחוריהם "איןם מניחים ידם הימנה". המפנה לרעה מתחולל מהתגאה בלתי נמנעת מתחזונאות העצמאות של הגברדים ביחס לעשייה ולא-העשיה.

■ חזר וקרא פרקים ח-י: מהם שני השלבים הבולטים בסיבוך העילית?

הסיבוך העיליתי הוא דרישלי: בשלב ראשון מתמשת התפתחות ליציר בסיוווע של יהודת יואל, בנו של בעל-הבית. השניים מצחיכים לחטו-בל-לחוטו, כאשר גופותיהם משתפים פעולה במשחק מיני, ואילו רצונם ותודעתם כביכול אינם יודעים את הנעשה. זהו, אם נחזר לבנייה הדרישלי בעילילה של עובדיה, השלב הפסיכובי בעילילה של שייני סריל, שבו כביכול אין מתרחש דבר בכיוון של קידום העילילה. בשלב השני מתגלגת "אי-העשיה" בעשייה גלויה ובלתי מוסווית: בסיוווע של "ראובן האדמוני", המשרת שג'ירש את עובדיה מאולם הרקודים בפתח הספר, מוצאת העשייה המינית לפועל, בדרך אקטיבית ומתוכננת: "אלאָ לבני אדם מושבים נתנו דעתם על כל דבר ודבר תחילת" – וכך מופיע תיאור הפרטיטים המעשיים והמתוכננים היטב שמהם מרכיב המשיגל. ואולם, אם במעשהיה של שייני סריל עם יהודת יואל ריחפה לה הרוח בפרד מעשו של הגוף, הרי כאן נעלמת הרוח לחלוין, והשניים מנצגים כחיות נעדרות תודעה, המונחות אך ורק על-ידי אינסטינקטים גופניים וייצרים.

■ מסקנה

מהלך דרישלי זה מחדד את המשמעותי הנקשרות בסיפור לบทירותיהן של הדמיות באקטיביות ובפסיכיות. הפסיכיות שלתן היא מודומה וברוכה בהונאה עצמית ואילו האקטיביות שלתן ברוחה בחיותיות יוצרית. בשני המקרים מצטייר נתק גמור בין הרצון, הכוונה וה頓ודעה של הדמיות לבין התנהוגותן בפועל. □

■ מבחינת התפתחות העיליה, מהי "הטרגדיה המונמכת" שבדרך התחוללות הסיבוק?

גם בעילית הטרגדייה מתחולל הסיבוק בלי שהגיבור מודיע למלוא משמעות מעשהו (למשל, אי-ידיעתו של גיבורו "מחנינים" את זהותה של לוטה, ואי-הבנתו את עצמו ואת מניעיו האמתיים). אך הרוינה של שייני סריל, בבחינת סיבוק שנגרם בלא-זיהען, הוא שוב בחזקתו "טרגדיה מונמכת": דרכם של שייני סריל ויהודת יואל להסתיר מעצם את העשייה המינית (שהיא המובילה לאינוסטה על-ידי ראובן האדמוני) היא אכן הנמוכה קומית של הסתבכוותו של הגיבור הטרגי בחתא, שודשו נבקרים מהשגתנו.

■ סיכום: טרגדיה מונמכת

ה"סיבוק" בעיליה שלפנינו הוא תוצאה לא רק של העשייה הבלתי-מודעת שקדמה לו, אלא גם של שרשות העשיות ואי-העשיות שבמהלכים הקודמים של העיליה: ה"אקטיביות" של עובדיה בפתחיתה, והפסיכיות שלו במהלך השוואות בביית-החולמים. ההיסוס בין הרצון לפועל לבין ההימנעות מפעולה, וההכרעה שלא לעשות, הגרמת ל"דיזדור" העיליה, היא השהיה המסירה כעין ידיעה קודמת של התגאה השלילית, אך זו מותרצת מראש. לפנינו חזקה על הדגם הטרגי של "מחנינים" אם כי בהנמכת גרוטסקית לעולב ולמכוער. □

העלילה

10.1.1.3 הסיום: היעודעות מהופכת

לדמות הטרדי המונמאך, מצטרפת גם דרך התחוללות הסיום.

■ מהי היעודעות מהופכת המתחוללת בסיום?

ה"יעודעות" בטרגדיה היא, במובן ראשוןו, התודועות של הגיבור לזוהותו המוכרת של אדם שחשבו עד אז לזר (האשה הזרה ב"מחנינים" מתגללה כאותה של הדוגיג). ואילו בספרינו היעודעות היא הפוכה: עובדיה איננו מפיך את אروسתו וחושב אותה לאלה. נצטט את הריאור:

בא לו קרוב לבית הסרטורי, ראה כמהות אשה אחת, היה צופה בה מרחוק ומהרhar בלבו, שנייני סריל או לא שנייני סריל? [...]

צפה עובדיה בצלת הגadol והעבה של אותה אשה [...]. סבור היה עובדיה שהוא בא אצל אروسתו כיוון שנתקרב קצת מצא אחרות. [...] לא שיחיה סבור שנייני סריל היא, אלא כדי לידע בבירור שלא שנייני סריל היא.

(עמ' 97)

שוב לפניו הנמוכה גרווטסקי של היעודעות שבאה מובה לKITZONIOT העדר המודעות של הגיבור: הלה ממש מסרב להכיר את אروسתו ולהתודע לתוצאות חטאם "המשותף" – עובדת הזוננים והולדת הילד (בהמשך, סעיף 10.2.2, נזכיר ל"סימנים המתראים" המלוים את עובדיה בדרכו ל"גilioy"). עם זאת, הזיהוי הבלתי נמנע מביא גם לשינוי משמעותי.

■ מהו השוני המ�בطة בסיום, מבחינת ההכחשה של יונתה את בחירותיהם של הגיבורים לכל אורד הספר?

הסיום חושף את אשר הצלicho הגיבורים להסתיר מעצם עד כה: ברסה ותינוקה של שנייני סריל אינם ניתנים להסתירה או לתירוץ, וшибתו של עובדיה בעל המום אל אروسתו שסרכה מניציחה את נחיתותו החברתית. ואולם, פארש נחשיפת המומים והעבירות ללא כחל וטרק, מוסדרת גוף הצביאות. הקבלה המרומות של עובדיה את אروسתו ותינוקה (השותת הטוכריות) היא המעשה היחיד בספר שבו, בלית ברירה אمنם, ניבט הגיבור-פנימ אל פנים בעבודות כמות-שהן. עתה, כשהחמוסת רוחש בכל כיעורו, נפתח פתח להתחלה חדשה, שאולי תביא לתקן אמיתי של ה"מומים".

10.1.2 עלילה של הונאה עצמית

הכחות המרכזים המפעילים את הדמיות ואת העלילה בספר קשורים ליצר ולמעמד חברתי. המהלק הגלוי של העלילה הוא שורה של התעלולויות והשפלות של החזק את החלש: התעלולות של בעלי היצור, שנייני סריל וראובן, בעובדיה; הניצול המני והמעמוני של חולשתה של שנייני סריל כמשרתת וכאשה עליידי בנו של בעל-הבית והמשרת גם יחד, ובעקיפין – היפגעותו של עובדיה על-ידי שניינים אלה.

אך מהלך גלי זה, שבו נמדדים החזק והחלש בכוחם תייצרי והמעמוני, הוא משני ביחס למהלק הסמי הנטש בעלילה: מהלך זה מונע על-ידי הסילוף והצביאות שביבחן על ערוכים מוסרים, ועל-ידי מגנוני ההונאה העצמית, שבזודתם הן מסתירות מעצמן את חולשותיהן וחטאייהן גם יחד. הטענה העצמית מתגללה בעיוות וบทפיסה מסולפת של מושגים ערוכים כמו "בושה", "כבוד" ו"עבירה", המשמשים כמעין תמרורים ברכץ הטקסט ובחותפות העלילה.

10.1.2.1 עובדיות: "בושה" ("כבוד")

מבחן חיצונית עובדיות הוא החלש, הנרמס הן על-ידי בעלי היצר והן על-ידי בעלי השרתת. אך אם נבחן היטב את שיקוליו במללים שניתחנו לעיל, נראה כי גם הוא מונע על-ידי דחפים של כוחניות מעמדית ומינית, אלא שאיןו מעוז להודות בהם או למשם, ומלבישם בסות מוסרית.

א. שיקולים של "כבוד" ובושה בנסיבות הנשען

וכבר היה עובדיות הולך בשבת אחד לבית המחולות. אומר היה עובדיות בלבד מי גורם שהוא י יצא כשלחה מופקרת עם כל הפחותים, לא שעזב אותה לנפשה,Unless you are a registered user, you can't see the content of this page. Please register or log in to continue.
וכך יאמר לה [...] לאחר מכן ניכנס לחופה בית ישראל והוא מודד לפניה תורתיבש, [...] שתשבי בבית ותתני דעתך למדוד נימוסיה של אדונתך, ואם נכח תודיע לנו מהנהג בעלת בית. בדרך הילoco נזכר שאין לו מלובש נאה. [...] ואם יכנס לשם ביישנה. וכיון שראה עובדיות שביבא אותה לידי בושה חזר לאחוריו.

(עמוד זה)

■ באילו מונחים תופס עובדיות את מצבה המוסרי של אروسתו ואת ה"תיקון" שהוא מבקש להביא לה בהתדרבותו? אילו גלגולים עברו מושג ה"בושה" בהופעותיו השונות בקטע?

עובדיה מגנה את שיני סריל על קלקלותיה המיניות, אך את הלו הוא מתרגם מלכתחילה למונחים של מעמד: הבעה היא ששייני סריל מותנהוגת "כשלחה מופקרת" ומקירה עצמה דווקא ל"פחותים"; התיקון המוסרי של מי שעומדת להיכנס לחופה כ"בַת יִשְׂרָאֵל" יתבטא גם בתיקון נחיתותה חמעמדית — בכך שהשלחה החרופה תלמד את נימוסיה של אדוניתה ותנаг' "מנהג בעלת בית".

במקביל, מושג ה"בושה", האמור לבטא בהקשר זה את הכרת החטא והתעוורויות המצחפון, מתגלגלא אף הוא ב"בושה" מסווג אחר. האם שיני סריל "תורתיבש" בעצמה ובחתאה כשייעמוד לפניה עובדיות? עד מהרה הופכת ה"בושה" המצחונגית הצפואה לבושה של נחיתות מעמדית, המצטמצמת לעניין של "מלובש נאה". מודיע, בסופו של דבר, נסוג עובדיות מהחלתו? משום שהוא חושש "לביש" את אروسתו (המונה חזר פעם) בבדיו הבלואים ובצורתו המעוותת והbzוויה. אך עד מהרה הופך הרצון ללביש (במובן מוסרי) להחשש לבייש (במובן של נחיתות מעמדית ומינית). יתר על כן, מאחרו הnymokim לפועלה ולא-פעולה מסתוררת הונאה עצמית: דווקא מכיוון שעובדיות יודע שאין בכוונה "לביש" את שיני סריל במובן מוסרי, ולעומת זאת הוא חרד לביאשה בנחיתותו ובחולשתו, הוא "חוור לאחוריו" ונסוג מכונתו לבקרה ב"בית המחולות".

מסקנה

עובדיה ממיר בלאי-זודען את מושג ה"בושה" במובן מוסרי, ב"בושה" הקשורה בנחיתות מעמדית ומינית, המוצאת את ביטוייה בסמנים חיצוניים לחולוטין ("המלבוש"). ואירוניה רבה טמונה בכך שה"שלחה", שהיא אמורה למצוא תיקון מוסרי באימוץ הלכותיה של אדוניתה, מוקאת לבסוף אל מחוץ לחברה דווקא כהונאה מצביועטה המוסרית של אותה אדונית.

שאלת 2

נתח המرة דומה של מושגים מעמדיים וערכיים בשיקולים המביאים את עובדיות לכל מעשה בסוף פרק א. התשובה בעמוד 155

סיכום

עובדיה אינו שונה אפוא מיריביו בהשתוקקות למעמד ולכוח, ומובהן מהם רק בתוצאות הנחיות. הרצון לתקן את הנחיות המעדית וההשפה המינית, בצד הפחד מפני החזקים ממנו, הם המניעים את העיליה, ולא ה"בושה" המוסרית. המעשה הבלתי מוצלח שפתח בו הוא תוצאה של הונאה-עצמה-ותשוקה-חטרת-סיכון להעלות את-עצמם לדרגתם של ה"קבצנים", שמצויפודניהם הוא רוצח כביבול להלץ את ארוסתו. □

השלתו של עובדייה בנשף מתרכחת כתוצאה מהתעללותם של בעלי-הכוחות, ובראשם רואבן האדמוני. ובכל זאת, כיצד נועץ האשם גם בעובדייה עצמה?

הסיטואציה בנשף, כפי שנראה בהמשך, מצידת עימות עתיק ממשמעויות בין כוחות של הוללות יצירית, המיזוגים על-ידי רואבן האדמוני, לבין עובדייה החלש וחסר-האונים. אך הכוחות הפעילים מחוץ לעובדייה אינם כה שונים מלאה המפעילים אותו עצמו. גם כאן,رمز לנו, יותר משעובדייה רוצה להלץ את ארוסתו מיד הבחורים האחרים, רוצה היה להימנות עם הנחינים מחסדיה, אך נותר לו רק "להסתמך על קבו" ולקלוט את הריח היוצא ממטבחתה. עקב נחיתותו הברורה אל מול מתחריו, הוא חוזר לתירוצים ולניסיונות שבתחום המוסר: "אליו היה יכול לפרש היה פורש וויצא. ואם רקדה מה? הרי עדין אינה אשת איש". ההונאה העצמית בולטת במיוחד לנוכח ניתוח קודם, דומה אך מהופך במסקנותיו: "וסדרי טענות סדר לו וכך יאמר לה שייני סריל חייתי, כלום נאים לך הדברים? למחר את כניסה לבת ישראל והיום את מרדقت כשפחה חרופה?". מסתבר, אפוא, כי מידת מוסריות של ארוסתו מותגנית בגורמים שאין להם דבר עם מוסר; היא יוצאת בעניין עובדייה ככשרה או בחוטאת בהתאם להיטלתו בין תוצאות חשות בטיש של גדרות ותקיפות רגעית, לבין תוצאות הנחיות המעדית והמינית השלטת בו.

ואכן, במהלך הנשף עובדייה עבר מזיכוי להטפה בזכיר אנטין ("לא אתה סדרלי"), חזר לנימיות רזה והתחננות ("המין את קולו כאדם שמתבחן על נפשו"), וחותם בתקיפות מדומה ("תקפה דעתו"), שבתגובהה עליה מפנה שייני סריל את פניה ונויין אותן להתעללות בו.

ג. תשות בית-החולים – מביא עמידה עמוקה לאינראט?

בעת שהותם בבית-החולים מתרכחת "עליה" במעמדו של עובדייה. כיצד מתוארת עלייה זו?

ראשית, יש לשים לב למעמדו של בית-החולים, כמוין מובלעת אנושית מתוקנת בלבד חברה שערכיה המוסריים כוזבים. ראשיתו של מוסד זה הוא אמן באינטנסים של בעלי מעמד ("דאמתא דברי פרנס חلتה"),¹ שבגללה הוקם בית-החולים לעוניים, ובኒצול פרוטקציות ("וכל חוליה שהיה לו צד' בין גבאי בית החולים מצא מיטה ורופאות עד שמת"). ובכל זאת, לרבות הפלג המkommen למוסד "מתוקן" והומני.² השתלשלות זו היא מקרית – וגם כאן ה"שלכל" וה"רצון" אינם מנוקדים מה"ממון" ומה"יכולת". עם זאת, עובדייה "נופל" (ראה לראשונה פרק ג) למקום "גבוה", שבו מותחים אליו לראשונה לא כאלו "עובדיה בעל מום", אלא כאל אדם שאפילו יש לו שם משפחתי (פרק ד), ומזכירים אותו ביחס אנושי.

* באדריות: שפחו של אחד מנגבי החקילה הלטה. פרנס – ראש החיבור היהודי, נציג הקהיל.

1 על דמותו האדמנית הטענו ביחיד, 6, 6.2.2, "אגדות ומיתוסים".

2 על מעמדו של בית-החולים מייצג את פניה האחרות של החברה כחברת סעה, דאה באינטפרטציה של שקד, "סיפור בשדר ודם", שם.

האם עשוי עובדיה לטפוג משחו מערבי המקום ו"להתעלות" מבחינה אנושית? אנו נראה כי ה"עליה", אליבא דעובדיה, לובשת אופי חומרי נזון, דבר החוזר ומשקף את עליותו האנושית.

ממי העלייה-לכאורה במעמדו של עובדיה, ומהו הפיחות-למעשה בעמדתו המוסרית?

ה"עליה במעמד" מתחארת באידוניה רבה על-ידי השימוש בנקודת התצפית של עובדיה, שימוש היוצר הזרה. תחילתה מגלת עובדיה פחד וחשנותם כלפי סטטוס התרבות הזרים לו, כגון הצורך לרוחן ("זכי לא רחץ בערב שבת"?), שאלותיה הנעימות של האחות, וביקור – כלפי "השפופרת" (מד-החומר). אך עד מהרה הוא לומד "להעירים על המחלת", ולהינות ממwand "בן מלך", ש"מאכליין אותו כל טוב שבעולם", נותנים לו "מין כל' שעור לשינים", ואבק לבן לשינים", והוא מאיריך את שהותו הטיפילתית בבית-החולמים שלא לצורך. עובדיה ונידתי החבירה האחוריים שבביבית-החולמים, מתרגמים את היחס האנושי לשפה החומרנית הנומוכה שלה הרגולו, ועד מהרה לומדים להפוך מנוצלים למנצחים, ממושפלים לرمאים; לדוגמה, בתמורה ליחסה המסורה של האחות מעיריים עליה החולמים בחילוף מאכליים אסורים.

מסקנה

תיאור הנעשה בבית-החולמים מביא לקיצוניות את שפלותן של הדמיונות המודדות כל דבר במונחים חומריים נמכרים. מה שמתגלה בעילו הוא שמו הוגפני של עובדיה הוא מום מוסרי-נפשי, שאינו מוצא את תיקונו גם במקום שבו אין מתייחסים אליו באסקלדריה כוחנית ומעמידה. □

מושגי ה"בושא" וה"כבוד" מופיעים גם כאן במשמעותם המסתולפת: "אילו היה شيء סריל רואה אותו כך לא היתה מתבישת בו" (פרק ז); "יהי מצטרע שאין شيء סריל באהו אצלנו. ולא משומשנתאווה כל כך לראותה, אלא כדי שתראה היא אותו בכבודו ויתחבב עליה" (פרק ז). "בושא" ו"כבוד" אינם קשורים לתהות ערך אנושית אלא לברשת שניים, לאכילת "בשר לשובע", לשכיבה "על מטה נקיה", "כסות ממש" ו"ש מכחה ממש", ואז, סוף-סוף, "כמעט שהיה משתכח מלבו שהוא חיגר ומולך במומים הרבה. כగבר היה שכוב, כילודת היה שכוב" (סוף פרק ז).

■ בעקבות ניתוחנו את מניעיו של עובדיה בשלב זה של ההתרחשויות, נשא לחשוב מהו תפקידה של השהייה זו בהפתחות העלילה.

התשיה תושפט את מומו הפנימי של עובדיה, המתרגם יחס ומוסר למונחים חומריים נמכרים, ומוֹצָא מקום להתכבד בו דזוקא בסיטואציה שבה הוא הופך לטיפול חברתי ולמנצל. לדידו של עובדיה – אروسתו, יריביו וגם אוחדיו (האחות) הם אמצעים להתגברות ענייני עצמו, בצד היוותם גורמים החושפים את נחיתותנו. וכיון שבית-החולמים מספק לו ריפוי אשלייתי ממומו ("ואף חוטרתו אין מעקה על גבו ואני מושכתו לארץ כאילו נקטם חוטמה ונintel מקצתה" – פרק ז), ואילו מפגש עם אروسתו עשוי לחשוף את נחיתותנו, הוא נמנע בתירועים שונים מצעד זה.

מההייט של התפתחות העלילה, השהייה מאפשרת את התרקמות ה"סיבוק" בעיליתה של شيء סריל, "סיבוק" שייזיר את עובדיה למקום האמתי בחבירה שכח השtopic להתקבל אליה, ויחשוף מחדש את מומו ונחיתותנו.

10.1.2.2 شيء סריל, יהודה יואל וראובן: "עבירה"

עובדיה הוא אפוֹה הגורם המכין את הרקע לחטאם המוסרי של شيء סריל ומאהבה. לעומת

1 על מושג ה"זרה" חזר וכרא ביחידת 8, סעיף 8.4.2.

עובדיה החולש מכדי לחתוא, שאר הדמויות בטיפור ניחנות ביצר או במעמד, והן ממושות בפועל את מאויין הלא-מודיעים של החלש. עם זאת, ה"עבירה" המתבצעת בסוף עלי-ידי החזקים אינה שונה מהעבירה הסمية של החלשים – במנגנון ההונאה העצמית המאפשר ומרתעך את זו ואת זו.

שלוש דמויות מעורבות בשלב ה"סיכון": ה"שפחה" שנייני סריל, יהודה יואל "חובש בית המדרש", והמשרת רAOבּן האדמוני. העבירה בפועל היא הרוונה של שנייני סריל, כתוצאה מיחסה עם רAOבּן. אך זו אינה אלא הוצאה מן הכלוח אל הפועל, מן המוסתר לגלוי, של "עבירות" קודומות, המתויחות על-ידי הונאה עצמית, כחש וצביות.

אשר לשינוי סריל, "הרהור העבירה" שלה המובאים בתחילת פרק ח, עיקרים בשורה של תירוצים לא עמידתה בפני יצרה, ואשלויות של "אלילו" – אפשרויות היפוטטיות שהיו מונעות ממנו את החטא. בהמשך נעמוד בפירות על ניסוח הדברים; מכל מקום, הלק' מחשבתה של שנייני סריל דומה לחלוטין לזה של עובדייה במנגנון ההונאה העצמית, שנועד להסיר מעכמתה את האחריות ל"חטאים" המינויים.

אך ההונאה העצמית באשר למושג ה"עבירה" מובאת לקיצוניות בתכתיים שמפעל יהודה יואל כדי לצאת נקי מהטה.

הצבענו לעיל על העשייה-שאינה-עשיה במשחקים המינויים שבין שנייני סריל ליודה יואל. קרא בעיון את תיאור לבתו המקדים למשפט המשפטם "שוב לא הניח ידו הימנה" (עמודים תכ-תמכא). כיצד מתורצת בהם העבירה ללא-עבירה?

[...]. ומהרhar בלבו הרי כליה היא, נערה המאורסה. אלא עדין לא קידשה עובדייה, אם כן בחזקת פנואה היא. ומה עשה לה? וכי בשביל שהניח ידו על לבה פסללה? – זהה פתיחתה של מלابت מחשבת של הטטרת וכח, שבמהלכה מוגיסים עשרות הדיברות, הגمرا, פירוש רש"י, פתגמי חז"ל ועוד, אך ורק כדי שיהודה יואל ה"תם" יוכל לתרוץ ולהיכנע ל"יצר הרע" בלי שתתדבק בו תווית של חוטא.

מסקנה

בשורות המצוות ניתן לראות מיד את הסטייה שבה מסתבך יהודה יואל, כאשר במחайд הופכת שנייני סריל מ"כליה" ל"פנואה", מ"פסולה" ל"לא-פסולה". כמו עובדייה, המשנה את מעמדה המוסרי של ארוסתו כדי לתרוץ את פחדנותו, כך "מכשיך" יהודה יואל את שנייני סריל כדי לתרוץ את ניצולו המוני. □

בהמשך, כאשר דוקא מתווך הרהור החטא נсхף הגיבור עוד יותר אחורי "השطن", הוא כמעט מכיר בחטאונו: "לגונב. מה מבילה מהשבה זו". הcumut-גניבה מכיספו של עובדייה שבזה נזכר הגיבור אכן מתקבלת למשחו בשינוי סריל, גם אם היא פחות מוחשית וניתנת יותר להסתוואת. ברוב בושתו היה מסתכל כגבב, שמא הרגישו אחרים במחשובתו, אך "כיוון שראה שלא הרגיש בו אדם הגביה ראשו כבן חורין". כך, מסתבר, "עבירות" אינה מושג מוסרי אלא חברתי – התמעשת נקרה רק בשחווא גמלת לעני הזרות, וכל עוד אין איש יודע, אין מעשחו בשינוי סריל בגדר עברה.

בשלב הבא מתגלגל מושג העבידה למושג דתי, שהרי מה שאינו גלי לעני הזרות גלי לעניו של ה': "באותה שעה נתקלו עינויו בשניلوحות הברית. הרהר בלבו, הררי לאו של לא תגונב כלאו של לא תנאג', ומֵ שׁחַזְהִיד עַל זה הזריר על זה וכאן יצא בשלום וכאן חץ' וונפגע". אבל הכרות האשם

הדרתית אינה מאירה זמן רב ו"יותר משתייה יהודה יואל מצטרע על העבירה שעשה היה מצטרע על שפתה לוفتح שיחטא". ומיד נפתח פתח האלה נספּר, שמקורו בכתובים: הרי אפילו בוגרא יש הבנה לכורו של ה"יצר", שבגינו הגיעו ישראל אפיקו לעובדה זהה. הפיתוליפ, הרצינלאומיות והתייטטלות בין הימד למצוון ממשיכים בגויס "פטגמי חז"ל" לשתי מטרות סותרות – תחילת לתוכחה עצמית, ואחר-כך למטען הכלש למעשה: "יפה אמרו חז"ל כשהוא איש ציריך לבדוק תחילתה באחיה שרוב הבנים הולכים אחרי אחיו האם" – והרי גם הוא דומה לדודו, ש"נכשל בשפהה", וכישלונו שלו בשפהה מעוגן אפוא מראש בדברי חז"ל. לגיטימציה משונה זו, שאחריה "שוב לא הניה ידו הימנה", חותמת היטטלות נספּת בין הפחד "שמא תצעק ויתבזה", ה"הגיאן" ("ישנה היא ואני מרגישה ולא כלום"), החלה לשקר והפחד "ואם לא יאמינו לו?". מכל מקום, פטגמי חז"ל מספקים לו הצדקה סופית ואחרונה לעבירה-יאינה-עברית, ומכאן ואילך "לא עמד בפני יצרו".

■ מה הכו המשותף לסירוס של מושגי ה"בושה" וה"כבוד" על-ידי עובדי, ושל מושג ה"עברית" על-ידי יהודה יואל?

המושגים "בושה", "כבוד" ו"עברית" מתגלים כמורוקנים מתחינה מוסרית, ובנבחנים לא בתוכנות אלא ברושם החיצוני. "עברית" אינה פגעה בזולת ובערכיו הדת אלא היפטשות בסטייה מהנורמה; ו"כבוד" ו"בושה" אינם קשורים בערך אנושי ובמצפון אלא בנסיבות הנבחנת ב"לבוש נאה" ודומו. שני הגיבורים מתפללים בתירוצים על מנת לכטוט מעצם זה את חטאו, וזה את נחיתותו הנפשית, ומצלחים לסרס ולסלוף ערבים מוסרים ואנושיים בסיסיים, על מנת להגיע לפרשנות המתאימה לצורכיهم.

מבחינות הפתחות העיליה – מעשיהם ואימעשייהם של השנאים מכשירים את הקruk למימוש הבלתי מוסווה של ה"חטא" על-ידי ראונן האדמוני, הקוטף את הפירות.

■ מהו מעמדו של ראונן ביחס למושג העבריה?

עד כה נתפס מושג העבריה על-ידי הדמויות כבעל תוקף רק אם החטא התגלה לזרות. אין זה פלא, אפוא, שהשימוש בפועל של העבריה מתבצע על-ידי מי שמנצל לטובתו את גiley סודם של שנייני סריל ויהודיה יואל: "וזכר זה לא נטעלם מענייני המשורת. כפה המשרתת עלייה את ידיו ואמר له אם את שומעת לי מוטב ואם לאו מוסרני אותו לבועלות הבית. מכאן היהת ידו על העליונה". לא זו בלבד, אלא שמהלך זה, היוצר את הסיכון העיליתי, מתבצע בלי כל הסווואה: ראונן הוא הממש בפועל הברוטלי, ההייתי, של העבריה, שאוთה "הכינו" קודמוני בתכשיטים של הונאה עצמית שkopft.

עד עתה עסקנו בעיליה, כפי שהיא נפרשת בטקסט, בסדרה הcronology. עתה נעבור לקשרי תקבולות שלועל לרץ, ונבחן מה תרומותם למשמעות שניתחנו לעיל.

10.2.1 הדמיות

ארבע דמיות מעורבות בעילית הסיפור, ומדיננו עד כה התרמו כבר ציריו התשואה בינהן. נסכם ונחdz עניין זה.

א. ציר השוואה בולט הוא היבט תייצרי: שניינו סריל, יהודה יואל וראובן האדמוני, לעומת עובדה, הן דמיות יצירות, המממשות את תאוצתיה.

ב. ציר אחר הוא היבט המעמדי, הקשור דווקא בין שניינו סריל, עובדיה וראובן – המשרתים ובעלי המום – לעומת יהודה יואל, בן האדונים וחובש ביתה המדוש.

ג. נקודת השוואה נוספת היא היבט המיני: העובדה שניינו סריל היא אשה, שחטאיה גלוים יותר, לעומת שלושת הגברים, המותרים יותר ב"חטאיהם" מעין אלה.

למעודם השונה של השלושה מהבחינות שלעיל השלכות מבדיאות על דרך התגלגולות העיליה. כפי שכבר רأינו, אנשי הקצוות הם ראוובן האדמוני ויהודה יואל: שניהם גברים נצלנים, שניהם רואים באשה מושא מני גידיא. אך לעומת המשרתת, שהוא מחוץ לכל נורמה חברתיות-מוסרית, הרי "חובש בית המדרש" חייב למצואו כל "צדוק" מוסרי אפשרי שינקה אותו ממעמד של חוטא. מהבחינה הזאת גם שניינו סריל היא קורבן תאוצה, אבל כאשה וכמשרתת היא זו המשלמת את המהיר. אליה מצטרף גם עובדיה, ש"חטאו" עקייף ומשני ביחס לה שניהם הגברים האחדים, אך עקב מעמדו החברתי הנחות, גם הוא, כמו שניינו סריל, יוצא נזוק מיצירותם של האחרים.

למעשה, החלוקה לחזקים ולחלשים, לאשימים ולקורבנות מיטשטשת, משומש שכל קורבן, בתורה, עשוי להפוך לאשם, ככל מנצל – אם אך יקרו לו הכוח, העורמה והתיירותים המתאימים למש את מאווויו ולצאת פטור בלבד.

במהלך התפרשנות הסיפור חוזרים ומתבכרים המאבקים בכל המשוררים הלוג. הסיפור מתפתח למעשה כשרה של עימותים ישירים ועקיפים בין דמיות; בכל עימות ידו של האחד על העילונה, ידו של الآخر על התחתונה. נבדוק את יחס הדמיות והנגדות בין הדמיות המתュמות בכל שלב.

א. המשורר תייצרי

בעימות הראשון, בנסיבות הנשף, הקורבן הוא עובדיה, המושפל ומובס על ידי שניינו סריל וראובן האדמוני. מהם יחס הנגד והדמיון בין הדמיות מהבחינות שציינו לעיל?

מבחןנה מעמדית, הדמיות המתעמתות נמנות כולן עם שלוי החברה; הבדל ביןיהן הוא במשמעות היצרי: שיני סריל וראובן, שהם חזקי היצור, מכיריעים בכוחם זה את עובדיה החלוש. ההשפעה המינית של עובדיה מוצבבת כקשרה בכוחות יצרים-בראשיים, בمعין רוע קדמון כמעט אישי.

על משמעותם של כוחות יציריים ארכיטיפיים בעיצוב דמיות הגיבורים וקשריהם בפתח הסיפור עמד שקו¹, ובו נביא את דבריו של קלשונם:

דמיות הסיפור, עובדיה וראובן, קשורות לשורת דמיות מקריאות [...] ולסיפור כלו יש אייזו זיקה לכמה מעשי זימה המובאים בפרשת "וישלח" בספר בראשית. עובדיה מזיכיר, כי הבניה שעיל שמו נקרא "מפטירין בו לפרש וישלח". עיון בפרשת "וישלח" מגלת כמה-זוכמה קשרי עקיפין אל הדמיות ואל הנושא של עובדיה בעל מום. מה יעקב אבינו, שגאו בו המלאך (בראשית לב) [...] צולע על ירכו, כך גם עובדיה בעל מום. וראובן מחליל יצוע אביו ושותב עם בלהה (בראשית לת), כב), וראובן האדמוני בסיפורנו מחליל יצועו של עובדיה. [...] להקבלה הנטרת שבין עובדיה ליעקב אבינו ובין רואובן לדראובן האדמוני הקבלה נספת, והיא בהפטורה גופה, שככל-עצמה מלחמת חרמה שבין ישראל לעשו. [...] יעקב הוא, כביכול, איש הרות; ועשיו – בשර ודם, עבד עבדים ליצרים.

[...] קונווטציות, שהן ספק פארודיות ספק "ארכיטיפיות". הן מרמזות לתהום הניגדים ה"נצח" שבין "יעקב" חסר האונים ובין "עשה", שגונות ואוצריות משמשות בו כאחת. [...] שם הכוחות המתרוצצים בנפש האדם, "בשר" ו"רוח", "קול יעקב" ו"ידי עשו", הוארו כאן באור אירוני וסארקסטי. זה בכל מדרומי גסותו, זהה בכל אפסותו וחסרת היישע. הרמז הארכיטיפי אינו בא כאן להעצים ולהרחיב, אלא לצמצם ולהקטין את שיурו הקומה של הגיבורים ושל הכוחות בהם הםiams למש.²

היסודות הארכיטיפיים (שיש בהם מן הפרודיה) שבדמותו בולטים גם בטעינת הנשף. שקד מתעכב על המיד הפולחני של החתולות בעובדיה, כאשר "הקבוצה כולה נהנית ליטול מן השער-לענ扎ל את משענתה ולנטוץ באורה פולחני-סמלית את מה שמשמש כאן כמין סמל מעות של כוח-גברא שלו".³ המיד הארכיטיפי (שוב בנותה פרוד) בולט משומם "שזעמו של האדמוני לפני עובדיה, שאין לו לא סייג ולא עילה, עוזר כל גבוק ואינו מנוק אלא כשנאה הארכיטיפית של האלים אל הקורבן, של עשו אל יעקב, של החזק אל החלש".⁴ האלויזיות המקראיות והמיתיות מעצבות משמעותם הקיימות ביצרי יסוד אנושיים, וביחסו חבדה-קורבן קדמוניים נצחיים.

מסקנה

אם נזהר לנושא ההקבילות בין הדמיות, הנגוז בין עובדיה לבין רואובן ושיני סריל מצטייר בפתח הסיפור במישור יצר-קדמוני: הניגוד הנצחי בין החלש והקורבן המיעוד מזה, לבין האוצריים חזקי היצור מזה (מבחןנה זו גם שיני סריל היא "האשה הייצרת הגדולה" ולא משורת עלובה). □

¹ בניתוח הסיפור "דרך קוצים" הצבענו על המשמעות הארכיטיפית המשוκעת בספר, בין השדר באמצעותות אופן עינזוב הדמיות. ראה יהידה 6, בעיקר בפרק 6.2 – "יחסות מיתיות".

² "סיפור בשר ודם", שם, עמ' 179–180.

³ שם, עמ' 185.

⁴ שם.

ג. תמיישוד המעומדים והמוסדרי

■ איזו אנלוגיה מצטערת בין עובדייה לבין שייני סריל בהמשך הסיפור?

בהמשך, כזכור, חל שיפור חיצוני "בעמדתו" של עובדייה, הזוכה ליחס אנושי ול"כבוד" דווקא בביית-החולמים; שייני סריל, לעומת זאת, חזרת למעמדה כ"שפחח חרופה"^{*}, פרוצה בפני כל דורש. השתהותו של עובדייה בביית-החולמים שלא לצורך גורמת לדדורו במצבה המוסרי של ארטוטן, וכן, בעקביפין, הופך עובדייה מקורבנה של "האשה הייצירית הגדולה" למטי שמאפשר את ניצולה המיני של משרתת עלובה. כך מבהיר הסיפור כי איש-איש בתורה הופך ממונצל למונצל, מדורבן למחרב, בהתאם לסייעוואה שהוא "מורם" או "מושפל". אך מעבר להיפוך זה במערכות של השניים מצטערים ביניהם גם יחסית דמיון.

■ עקב אחר ביטויים ותיאורים המקשרים בין עובדייה לשינויו סריל בשלב שבו נפרשות עלילותיהם הסימולטניות (פרקם ג-).

המשותף לעובדייה בביית-החולמים ולשייני סריל בלילות של לאחר סעודה שמנת", הוא מצב של אי-יעסיה, שיממו, הננתנות גסה מאכילת יתר – מצב הגורם לדודוזם המוסרי. אחד הביטויים המופיעים בהקשר זה בתיאור שנייהם הוא "הרהורים", ביטוי המסתבר לאורך הסיפור כ"מלה יפה" לציון חישובים קטנוניים, רצינוליזציות והונאה עצמית\מסתיימים בדוררו מוסרי. כך עובדייה "שוכב הרבה על מיטהו ומתקען בשמיכתו ואוכל כל מה שנונתנים לו", "ومהרהה, הפלא ופלא. בראשונה קשה היה לי ליכנס לבית החולמים ועכשו קשה לי לפרק ממנה". ובד בבד עם פליאה זו הוא ממשיך ליהנות כל יום מחדש משום "שהיה יודע של מהר הוא יוצא" (עמוד תשח).

בעוד ש"הרהוריו" של עובדייה נועדו לתרוץ את הניצול שהוא מנצל את היחס האנושי שהו זוכה לו לראשונה בחיים, ואת פחדנותו לצאת אל החיים, שייני סריל, במצב דומה, שוקעת ל"הרהור עבירה" ומצילהה לתרcents באופנים דומים. כמו עובדייה, גם אצל איה השישיה, אכילה ופיתום מולידים שיעום ו"הרהורים": "שייני סריל עומס גופה ושמנם של איבריה ודושנו של בשורה היו מטילים עליה מעין שעום. ולילות אלו לאחר סעודה שמנת כשהיא שוכבת על מיטה מלופפת בכרים ובכתחות מה יעשה הלב הפניו שלא יבוא לידי הרהור עבירה?" (עמוד תייח).

■ על איזה דמיון ב"עבירות" מצבעה האנלוגיה בין השניים?

כאמור, באופן עקיף השתהותו של עובדייה בביית-החולמים מאפשרת את דודורה המוסרי של שייני סריל בהמשך. האנלוגיה של הדמיון בין השניים מבירה כי הידרדרות מוסרית זו שותיק לשניהם, מקורה בנזון נפשי, ובאי-יכולת לחכיר בדוחפים האמתיים, המושווים והמתורצים על-ידיים.

ג. תמיישוד המיני

בשלב הבא של ההשתלשלות מנוצלת שייני סריל על-ידי שני גברים: בן האדונים יהודה يولא והשרות ואובן. שניהם נבדלים זה מזה מבחינה חברתית, אך דומים בניצול המיני שהם מנצלים את

* "שפחח חרופה" הוא מושג הלכתי: אשה שחכיה שפחח וחכיה בת-חרורי ומאורסת לעבוד עברי, שמותר לו לקחת שפחח. ביחס לשפחח זו נקבעו דיןדים מיוחדים לעירiot, המקלים במשיו של הגבר. משמעות הтирוף בסיפור היא שעובדייה הוא כמובן עבד עברי (וכאן גם שורש שמו) ושייני סריל היא "שפחח חרופה", שחז"ל מגלים סובלנות כלפי מי שוכב עמה לפני שנישאה למי שיועדה (שקד, שם, העדרה 24 לפרך, עמוד 323).

क्षेत्री अनुमति

האשנה. עם זאת, מטען דמיון לא רק בין הפוגעים הישירים בשינוי סריל, אלא גם בין הפוגע העקיף (шибוף לנפגע): עובדייה.

■ מצא ביטויים ותיאורים של חייתית ותינוקות המקשרים בין שלושת הגברים.

מצאו של עובדייה בבית-החולים דומה למצב של תינוק חסר-אונים המפקיר עצמו בידי מטפלו: רוחצים ומלבושים אותו, האחות מודדת את תומן, הוא "אונל כל מה שנונתים לו", וכ"זולה היה שוכב" (מעין רמז אירוני מהופך למצב כילוד); תינוקות מוסתרת זו בולטות בתיארו של יהודה יואל. הלה "בישן וצנווע" הילד, בתול וטהור ומתואר כ"מוחץ ואוכל את החזה" – חזזה עורף בשלב זה – כתינוק מוצען. למראה זה מגיבה שנייני סריל כאם לילד: "אלמלי לא נתבבישה היהת קמה זה – כתינוק מוצען. שניתם – עובדייה ויודה יואל – מתחלים או חולמים, ומתרנקים בשכבה ובמיטה ילדים.

הקשר בין גברים לתינוקות ביחסם לאשה בולט בתיאורה של שנייני סריל בסוף הסיפור, שם היא נושאת תינוק בזרועותיה: "מצא את שנייני סריל יושבת על הזין, ולבה מגולה ותינוק בחיקה [...]. התחליל התינוק בוכה ופושט ידו כלפי בית דדייה. נעהת שנייני סריל פיטמת דדה בפי התינוק וצעקה, הא לך מזור, מצוע והחנק".

התיאור מזכיר את השתעשותו של יהודה יואל בחזה המגולח של שנייני סריל בשנתה המודומה; אלא שתאותנותו של התינוק "למצוע" ולהנוט מחלב אמו היא גליה, וכן גם בעסה על "ニיצולו": "מצוע והחנק". קישור מרומז זה מאיר גם את תאותנותם של הגברים "למצוע" מטובה של שנייני סריל כתינוקות, אלא שתאותה זו מוסווית ומתחסדת (יודה יואל) או מודחת (עובדיה).

לעומת עובדייה בעל המום ויודה יואל הצבע, היחיד הממש את תאותו ללא טיעגים הוא "ראובן האדמוני". בעוד השניים מדומים לתינוקות, הרי ראובן מודומה לחיה ברוטלית, ודראה ותיאור מעשו עם שנייני סריל בעילית הגג, על אדרת השער (עשיו), בין העופות. חייתיותו של ראובן אינה מפתיעה והיא בולטת בכל התנהגותו. גם הגברים האחרים אינם חופשיים מחייתיות, אלא שזו מוסווית.שוב, "מציצת החזה" מקשרת את יהודה יואל לא רק לתינוק אלא גם לחיה, ועובדיה במיתות חוליו המודומה "מתפטים כשור הבר". החייתיות הגלואה בראובן אינה געדרת גם מעובדייה העלוב ומיהודה יואל ה"צדיק".

מסקנה

שלושת הגברים, השונים זה מזה מבחינות מעמדם ויצירויותם, מועמדים אפוא ביחסם לאשה כתינוקות תאותניים וחיותים. העמדה זו מבלייה את החיבת המיני – ניצול מעמדה של שנייני סריל כאשה. □

■ מה היחס בין חייותו הגלואה של ראובן לבין ה้อนה העצמית המנחה את שאר הדמויות?

ראובן ממחיש ללא מעזרים מוסדרים לשחתם את מאויהין של שאר הדמויות – גברים ונשים, ככל ה"חווטאים" וכאליה שאים מעיזים לחטווא. חייות חסרת מעזרים זו מבלייה את המבנה המשותף של ה้อนה העצמית שבה מסתייעים כל האחרית, וכבר ניתחנו לעיל את אופן פעולתו של מגנון פסיכולוגי זה.

סיכום

מעבר להבדלים במעמד, בייצירות ובמין (גברים-נשים) הגיבורים מודחים את חטאיהם באמצעות מגנון הונאה עצמית, וMASTERBY CI חטאים אלה אכן יוצאים מהכח אל הפועל רק כאשר הם נגלים לעין הזולת המנצלם לטובתו: רAOVEN יכול לנצל את SHINYI SERIL רק משום שהבחין במעשייה עם יהודה יואל, ורק חשיפת החטא בפומבי (ולא ISSOURI המציג המודומים של ה"חוטאים") היא המגלגת את העלילה אל סיומה. □

ד. בעל המום והמשרתת – קורבנות תחכמתה

■ אילו דמיות מצטיירות כקורבנות בסוף הסיפור? מה המשותף להן לעומת הדמיות היוצאות נקיות מחותן?

בסיומו של דבר, הנפגעים אינם רק SHINYI SERIL אלא גם עובדייה, המשמש ללעוג ולקלס על שארוסתו זנתה לאחר, ומאביד את הסיכוי אפילו למראות עין "מהונגה". שניים הם היוצאים "זכים" – RAOVEN המשרתת, שהוא ממילא מחוץ לנורמה מוסדרית וחברתנית, ויהודיה יואל, שהחברה עשויה יחד כידי לחפות על חטאיהם. כך בכל זאת, הנפגעים הם מי שהיו מלכתחילה "שפחה חרופת" ו"שואבים מים", בלי קשר לכוחם, לחולשתם, או למעמדם המיני השונה. אולם, שניהם התגלו כצבעים, אך הם אלה המשלימים את מלאה המחריר ולא החברה המתוקנת, הצבעה והמתהסתת אף יותר, כשהיהודיה יואל משמש לה בבואה.

סיכום

הדמיון בין רוב הדמיות בכל הקשור למגנונים של הונאה עצמית, והשוני בהצלחתן לכיסות מהזולות את "חטאים", מתגלה כגורם המכריע בתפקידות. השוני מותנה בעמדת החברתית, ולא בכוחן או בחולשתן היידית. אולם, כל אחת מהדמות הופכת בתורה מנפגעת לפוגעת, בהשכלה לנצל חולשה או נסיבות מתאיימות. אך הנשפטים על חטאיהם, לבסוף, השניים שנחיתותם המعمדיות מונעות בעדם מלהישאר לכואורה בתוך הנורמה, לעומת מי שהוא מלכתחילה מחוץ לנורמה (RAOVEN) או מי שהחברה כולה מתחפה עליו. כך, הגורם החברתי מתבלט בסוף הסיפור פגורם המכרי. □

שאלת 3

הזכירנו לעיל את הסיפורים "בת הרב" ו"מאראישקה", שגם בהם מתרחשות הפרה של נורמות מוסריות הקשורות לעמדת חברתי. מה ההבדל בין אופן העמדת הדמיות בספריו של עגנון לבין הספרים הללו?

155 התשובה בעמוד

10.2.2 התרומות ומשמעותם בדף הטקסט

עד כה דיברנו על הקבלותן בין דמיות; ניבור עתה לה_kbלה אחרית האופיינית לטקסטים של עגנון: הקבלה בין פרטיים, אידועים וניסוחים לשוניים, שהופעתם הריאונה מהוות רמז מטרים, המתemannesh במשמעותם. בין התרומות הללו נמצא גם את טכניקת ה"זימונים" האופיינית לעגנון (ועל כך בהמשך).

A. חנויות המחללה – הלידה

■ מצא במהלך הסיפור ביטויים הקשורים בשכיבה, במחללה ובלידה, המתרימים את המתרחש בסוף.

למעשה, כבר בפתח הסיפור יש הטרמה "המוחירה" את עובדיה בעקבין מפני העתיד להתרחש: "זעשה ואמרו לו אל תשבר כוס בחופתך, שמא תתחלל סריל ותפיל". כדי למנוע הידדרות כזו, כבר הייתה עובדיה הולן בשבת אל בית המחולות¹. אך שורת הנימוקים והתרומות שבסיום הוא מראה את הליכתו מקבילה להשתאותו בבית-החולות בהמשך: כאשר שאינו מגיע בזמן לבית המחולות, כך לא יגעה בזמן אל شيء סריל, ולא יצילich למנוע את התגשותם דברי ההקנטה והלעיג.

בהמשך מופיעה "הלידה" בהקשרים נוספים של שכיבה בmittah ומחללה, הלוויים אופי "תמים" ומסתברים במרוצת הזמן כהטרומה אירונית. מצבו של עובדיה בבית-החולות הוא של מחללה וגופנית מודומה, שבעתיה הוא "שוכב ייחדי בלילה" ומשטעם (תחילת פרק ז). למחמת הוא עובר לאולם עם שאר החולות ו"ברוך השם", שכן "היא מפרישין אדם מישראל מן הציבור". מעבר לעליות شيء סריל (תחילת פרק ח) היא מתוארת במצב דומה של שכיבה בmittah, ייחידה ומושעמת, מצב שבו מהדחד חששו של עובדיה "או שמא חולה היא חס ושלום?". בתיאורי השניים בפרק אליה משובצים גם ביטויים הקשורים להריון או לידה: עובדיה "כביר היה שוכב, כיולדת היה שוכב" (סוף פרק ז). בהזדוגנות החייתית של شيء סריל עם ראונן היא "מתחללת ומינחה ידיה על כרישת", כהודה ברור לפתיחה, שם לועגים לעובדיה שבוחפה "תתחלל סריל ותפיל".

האזכורים החוזרים הללו יוצרים יחס של הקבלה בין חלקיים מוקדמים ומאוחרים ברצף הטקסט, ובעיקר בין המתרחש במקביל בעליותיהם הסימולטניות של שני הגיבורים¹. ההקבלה פועלת בעיקר באופן שהגופני מטרים את הנפשי, הדימויי את הממשי: מחלתו הגופנית של עובדיה אינה אמיתי, אך היא מתרימה או מבטא את החולי הנפשי, את ה"מוס"; "הפרישות מהציבור" במשמעותה הימידית, פשוטה, של בידוד מהחולות האחרים, מתמשחת במובן החברתי והדתי, וגם החשש פן شيء סריל "חוליה" מתensus, שכן הריוונה הוא "מחלה" במובן של סטייה חמורה מהנורמות. דימוי מצבו של עובדיה בבית-החולות ל"ילדה" גם הוא מתרים את המתרחש בעיד, כאשר شيء סריל يولדה- ממש.

■ כיצד מתפתחת הבנית "המחלה-לידה" בשני הפרקים האחרונים?

אזכורים אלה צוברים לקרה הסוף תואוצה ואירונית מוחדרפת.

ראשית העניין בקשר הנוצר בין סופי פרקים לבין תחילתם של הפרקים שאחריהם: בסוף פרק י شيء סריל "הלהקה למקום שהלכה ומצאה לה קרן זוית עד שנשלמו ימי הריוונה וילדה זכר". ונהנה, באותו זמן, מחליט עובדיה סוף-סוף "לצאט ולנסות את רגליו ואמ הליכתו לא תזיק לו" וכו'. בעוד זו "הולכת", משמע מושלת לגורלה מבית אדוניה, מחליט זה לעזוב סוף-סוף את בית-החולות שבו ששה מעבר לנדרש. ולא זו בלבד, אלא ש"קודם כניסה לבית החולות היה מקרטע וזהול כבעל מום ועכשו הוא מהליך כאיסטניס". עובדיה "הולך" כבגיד מכובד, ואני יודע שדרכו מובילה לפגיעה עט אrosisתו של "הלהקה" לדת בן שאינו שלו. בדרך מומתרים עליו מינוי רמזים לעניין "מיןיקת", "הולדת בניים עליידי הטגרף" וכו'; אך כאן, וזאת אין עובדיה יודע, הרמזים המלעיגים הללו נובעים מהתממשות האiom ש"شيין סריל תתחלל ותפיל".

גם הקשר בין "המחלה" לבין פגם מוסרי או נפשי מתפרש כאן מאחריו גבו של עובדיה: "כלום לא

1 על ההטרומות והתקבלות בין שתי העליות הסימולטניות עמד בפירות שקד, אמנות הספרות של עגנון, עמדים 190–192.

שמעת שחוליה הייתה שכבתה בבית החולים. [...] יפה קיימת אצל מצות ביקור חולמים. עכשו אfilו אתה נותן לי מלאו ביחס כסף זהב שוב אי אתה יכול לתקן, שכבר יצאתי מבית החולים [...]" (עמוד תכה). דברים אלה אומר עובדיה לעוזר המלמד, ואינו יודע כי הדבר שבאמת אינו בדרתקונה הוא תוצאה "מחלתו" – התינוק שברזועות אروسתו.

בראותו לבסוף את שייני סריל, עוד בטרם יזהה אותה, עוזר עובדיה כעין "סיכון" של מחלות שנייהם:

או שמא חוליה הייתה חס ושלום וудין לא הותרה בעבודה. מיד יבוא אצל ויאמר לה באו וראי סרילי חייתי שאחננו כגוף אחד. מה הגוף הזה חלהابر אחד כל הגוף מוגיש, אף אנו כך, כיון שהליתי אני אף את הלית כמוני, ברוך השם שכבר קמננו ונחעדנו. רואה את שייני סריל, אף על פי שלבי כאב כשאני נזכר שחוליה הייתה אבל לעתיד אנו זוררים בכם ומתחממים.

(עמוד תכה)

כמעט כל ביטוי בקטע זה הוא דרמטי, מתחך ממשי למטרופרי ולהיפך, ובמיוחד האמת, מאחרורי גבו של עובדיה: עובדיה סבור שאולי חלתה שייני סריל בגל מחלתן שלו, וכל זה משומש שנייהם "גוף אחד" וכו'. ומה רבה האירוניה שהמצב האמתי הוא ששניהם אכן "חלו" ב"מחלה" אחרת, ושאכן המחלות קשורות, אך במובן הפוך מזה שגורס עובדיה. היוותם הגוף אחד במובן אROUTי או רגשי היא מופרכת, אך "גוף אחד" הם מבחינת הקשר הנכפה עליהם קמנודים מתחברה, ולא כדקות מרצין של גבר ואשה. ובמהמשך, מה אירונית היא הנחמה "ברוך השם שכבר קמננו ונחעדנו" – המקדימה ברגע את ההיוודעות לשנייני סריל ולוחמת "החוליה" המשותף.

התקבלות וההתראות הגלומות בהן, מדגימות משמעויות שונות, שכבר התעכבנו עליהם בניתוחו. קשר הסיבה והتوزאה בין מעשיו ומחדיו של עובדיה לבין אלה של שייני סריל; הניעון המוסרי המשותף להם ועוד. אבל ענין אחר בשימוש שענונו ב"טכנית" זו הוא המימד הבלתי-ריאליisti שזו מעניקה להשתלשות. אfilו כאן, בסיפור ריאליsti-יחסית, מועלם מימד של רמזים וסימנים, ה"מנבאים" את הצפוי בלי ידיעתם של הגיבורים, כמוין כוחות גורל, או אולי כמעין השלכה לתוך הממשות של תוכניות בלתי-מודעים לדמיות.¹

ב. טכניקת הזימונים

למייד הלא-ריאליisti תורמים גם ה"זימונים".

טכניקת הזימונים היא

טכניקה של פגישות שאינן מסתברות בעלייה המרכזית.

[...] הגיבורים הראשיים נפגשים עם דמויות שונות, שאין להן מגע ישיר עם העלילה. [...]

[...] פגישה שהיא מקרית-ככל, אך מUIDה על קשר נסתר בין הנפגשים. [...] הדמות שהגיבור נפגש עמה כאילו מופנת, עד שיחסו אליה הוא. כייחסו אל-תוכן-נפשי מסום-שלו עצמו.²

1. עוזר המלמד

■ עקוב אחר איזורי דמותו של עוזר המלמד, בתיאור הנשי בפרק ב ולקראת סוף הספר (פרק יא). מה מיוחד ב"זימונה" של דמות זו בפני עובדיה, בהתחלה ובסוף?

¹ על התקובלות והזיכרונות בכתייתו של עננון ראה: שקד, אמונות הספר של עננון, עמודים 47-64.

² שם, עמודים 47, 48-57.

קשרי תקבולות

עוצם הופעתה בסיפור של דמות זו היא תמורה כלשהו, שכן היא מופיעה ונעלמת בלוותם שבאה, בלי למלא שום חלק בעיליה. נוסף על כך נקשרים לזמנונה רמזים בלתי מובנים, כאילו היא מבשורת משהו לעובדיה או לקרוא. עובדיה עצמה מתפללת: "גסטכל בו בתמייה, מה ליריש דוכננא אצל מהחולות?" (עמוד תי). ולמרות זאת, משום מה "זהה דעתו עליוadam שבא לך ומצא את קרובו". התמייה, ואחריך הקירבה הבלתי מוסברת שחוש לעובדיה לאיש זר זה, מרמזות על קשר סמוני שעדיין אינו מחוור. גם בהמשך הנשף מתחושים דברים משונים בין השנינים: "בא לו עוזרו של המלמד אצלו וקרא, ברוך הבא מר האלבלייב והיה מתפעל והולך כאילו משונה הדבר שאדם כעובדיה שם משפחה יש לו". לעניין השמות (האלבליב: חי חיות) נחזר בהמשך. אך בשלב זה התמייה וההפרזה המשוננת שביחסו הקירבה בין השנינים מרמזות על יחס סמוני אחר ביניהם, שאינו במשמעות הריאלייטטי.

בצאתו מבית-החולמים אל שייני טריל, מובילה דרכו של עובדיה דרך שדרשת של השהיות וזימונים משונים, שהראשון שבהם הוא עוזר המלמד.

■ מה הקשר הסמוני שבונה הטקסט בפרק זה בין עובדיה לדמותו של עוזר המלמד?

עוצם לכתחו של עובדיה "אצל מלמד אחד" כדי "לשאול אימתי חייב לברך ברכבת הגומל" מצטרפת לשורת ההשיות והתירועים הבלטי-מודיעים לדחיתת הפגישה עם שייני טריל. אצל המלמד חוזר ופוגש עובדיה את העוזר, וממשום מה הוא בא אצלו "בחשי כי שיחא נגלה עליו פתאום". הקשר המסתורי בין השנינים הולך ומתפרש כאן: "בואי וראה היום הוא יושב כעולה תמייה ומהר הוא מركד עם הבתולות" – כך מהרדר עובדיה בלבנו, ובהמשך כאילו תולה בו בלאי-מודע את اسم מחלתו: "מאותה שבת שראייתך מركד עם כל הנערות לא ירדתי מעל מותתי. ראייתך חולת ונחלית" (עמודים תכד-תכה).

הרמזים בונים קשר של השתקפות בין השנינים. אם נזכיר בקראתו של עובדיה בנשף: "אל נא תעשו לי מאומה" (שיש בה רמז לעקדת יצחק), אזי המלמד מהוות השלכה של עובדיה עצמו. גם עובדיה הוא "עולה תמייה השוואת לחתוא", ושניהם "בעל" תאוה ואפילו לא חטאו", כתיאורו של עוזר המלמד בהמשך.

מסקנה

דמות המלמד, שמילכתחילה קופץ עליה עובדיה כאילו מצא את קרובו, מסתברת כמגלמת את דחפיו הלא-מודיעים – את תאונות החטא המוסווית ב"תום". בסוף הסיפור נתפסת דמות זו גם כמגלמת מעין הענשה שטנית: זהה הדמות הראשונה המכيبة את עובדיה, בלי שיבין זאת, מול "העבירה המבישה" שאירעה בהעדרו. דמות זו היא אפוא בעלת מימד לא-דיאלייטטי, והיא מגלהת הן את מאוייו הלא-מודיעים של עובדיה, והן את העונש שהוא ממיט על עצמו בלאי-מודע. □

2. בדרך אל התיוודעות

הפגישה עם עוזר המלמד היא חיליה ראשונה בשדרשת של זימונים, המובילים את עובדיה אוט'אט' ובאופן לא-מודע, לשלב היינודעות.

■ חזרו וקראו פרקים יא-יב ונסתת לנתח את הזימונים ומשמעותם בחיוודעות.

דרךו של עובדיה עובה בבחמשה מקומות שונים, עד שרגליו נושאות אותו אל מקום הימצא של שנייני סריל. התחששה היא שעובדיה מוגבל אל מפגשים הנושאים מסר לא-מודע: אצל המלמד, למשל, מטרת הביקור כלל אינה מתחמשת, וכפי שהראינו לעיל, המפגש עם עוזר המלמד מפתח משמעויות שאיןן במישור המציאות הפשוטה. אחריך מחייב עובדיה בחנות אדוניה של שנייני סריל, שהיתה שנועדה כביכול לקנות לה "זכירות". וכך נתרחשת פגישה "שיטנית" נוספת עם המדרת – ראוון האדמוני "המניף את הקודום", כהמחשה של הרצת המוסרי שביצע. כניסתו של עובדיה לחנות "מהאור לתוך האפלה", וההאשמה שמאשימה אותו של יהודה יואל, בלי שהוא "ראיה חובה לעצמו" – הללו בונים משמעויות מסוימות של "פשע", שנותפים לו ראוון ועובדיה. תחששה של רמזים המתדרקים על תודעהו של עובדיה ואינם מגיעים אליה עדין מעוצבת בתיאור המפורט של שקלת הסוכריות: "פיחת והוסיפה, הוטיף ומיחת", שאחריו עובדיה "מנמק את עצמו": עובדיה כמו מרגיש שלא הסוכריות אלא משקלו שלו הוא הנמדד, אך עדין אינו מבין מדוע.

שם הולך עובדיה לבית שהוא לhimצא אروسתו, אבל מוצא משותת אחרית תחתיה. הרמזים הולכים ותוכפים: "אין ספק שעובה שנייני סריל ביתו של אותו החנוןני והשכירה עצמה אצל אחר [...]. היה עובדיה חרד ועצוב". עובדיה עדין מנסה להשות את הגילוי: "שמא הלכה למלאות מים מן המעיין?"; אך כבר קרוב הוא לחשיפת האשלה שבhoneה העצמית: "לא שהשעה צריכה לכך, אלא יתד בקש עובדיה לתלות תקתו עליה. לא הספיק לילך לשם עד שבא הספק בלבבו" (עמוד תכז). התחששה היא שמודעתו של עובדיה הולכת וגוברת והאמת עומדת להיחשף גם "מבפנים". ואכן, רגלו נושאות אותו אל בית הסדרורית, שם אין מצפה כלל למצוא את אروسתו, אלא להיוודע היכן היא משמשת. ודוקא כאן, במקום הלא-צפוי, מתרחשת "ההיוודעת המהופכת", כאשר "האשה האחרת" מתגלה כשנייני סריל.

מסקנה

ה"היודעות" שבסיום בנויה כשרשרת זימוניים: המקומות והמפגשים המקריים-לכארה החשובים כعين מהלך שבו אט-אט הולך הלא-מודע, המודח והמושחה, ומציב עצמו אל מול הדמות שנייטה לחומק מהאמת. □

סיכום

ההקבולות בין פרטיהם לשוניים לבין התממשותם בפועל בהמשך, והדמיות החזרות "ומזדמנות" על דרכו של עובדיה כמעין התממשויות של הלא-מודע – הללו מעצבים תבנית של חוקיות מיסטורית, בלתי ריאלית, השולטת בסיפור. ב"עובדיה בעל מום" משמעות זו היא שולית, והסיפור בעיקרו ריאלי. בסיפוריו המאוחרים יותר של עגנון הופכת חוקיות זו ליסוד מרכזי בפואטיקה שלו, ולפיכך התעכבותו עליה גם בספר זה. □

10.3

נקודות התצפית, יצוג מביי הדמיות ו"קול" המספר

עלילת ההונאה העצמית על שלל האירוניות שבה נבנית במידה רבה באמצעות:

- א. השימוש המתווכם בנקודות התצפית, נושא שבו נפתח. נבדוק את נקודות התצפית העיקריות המתחלפות במסירות חלקי העלילה השונים ונראה את תרומתן לתהילך הקריאה.
- ב. מעברים, סמוים לעתים, בין ניסוחיו של המספר לבין לשונן של הדמיות. ניתוח מעברים אלה יאפשר לנו לעקוב מקרוב אחר לשון הטקסט והאירוניה המפורסמת של עגנון, ולכך נפנה בסעיף 10.3.2 ואילך.

10.3.1 חילופי נקודות התצפית: פער ידיעה

"חטגדיה המונמכת" שבעלילת סיורנו מושחתת, בין השאר, על אי-ידיעה: **יעזרון פסיפולוג שבו** שירות כל הדמיות, **ואידיעה של עובדות** – עובדיה אינו יודע את המתרחש בחיה של شيء סריל בהעדרו, ורק בסיום מתחוללת ה"היודעות" לאמת.

אי-ידיעה של הדמות המרכזית עשויה לחול גם על הקורא, אם המספר צמוד לנקודות התצפית של דמות זו. זהו אכן המבנה הקלסי של מסירת המידע בטרגדייה, על-פי הדגם הידוע של עלילת "אדיפוס המלך", שעליו מושחת גם מבנהו של "מחנינים".

חזרו לדיוונו ב"מחנינים", ייחידה 2, סעיף 2.5.3. מהו האפקט של מסירת המידע בסוף ורק עם התגלותו מיכאל?

ב"מחנינים", כפי שהראינו, מסירה בחלק הראשון היא בעיקר מנקודת התצפית של מיכאל. בחלקים הבאים מובאות נקודות תצפית של דמיות נוספות, ועם התקדמות העלילה לסופה הטרוגי, חוזרת נקודת התצפית למיכאל: הלה אינו יודע כי האשה שמעה הוא מפר את הינוזותו מנשים היא דוקא אמה يولדה של הדוויג אהובתו. הiyoudut להזורה נושא אופי מועצם וטרagi במילוי, משומש שהקורא גם הוא שותף לה.

לתשומתיכם:

אפשרות אחרות העומדות בפני המספר, היא למסור לקורא מידע שאינו ידוע לגיבור; לעיתים מסירה כזו "מאחוריו גבו" של הגיבור יוצרת פער ידיעה בין הקורא. האחרון יודע את האמת לפני הגיבור, עשוי לצפות – באירוניה, בהזדהות, בחמלת – הכל על-פי מידת האהדה שנבנתה במהלך הסיפור כלפי הדמות, בגילוייה של זו את האמת. זהו, באופן כללי, אופי מסירת המידע ב"עובדיה בעל מופ".

נקודות התמצית, "יצוג מבני הדמיות ו"קיל" המספר

נפנה עתה לבדיקה מפורטת של נקודות התמצית בסיפור.

חוור לתחילת דיוינו, לחולקת הסיפור לאربעה חלקים (סעיף 10.1.1). מהי נקודות התמצית העיקרית בכל אחד מהם? אילו פערוי דיבעה, בין עובדיה לבין הקורא, נוצרים כתוצאה מנקודות התמצית השונות?

החלק א' בבר – עד תום שהותן של עובדיה בבית-החולים – נמסרים באופן כללי מנוקודת התמצית של עובדיה (לבד מ"הסטייה" הגדולה שבבוחר המספר לדוחה על קורות בית-החולים, בפרק ג'). מבחינת הקוראים, אנו מוגבלים לדיעתו של עובדיה, וכמוهو אין אנו יודעים עדין מהם מעילה של שייני סריל.

חלק ג' פורש את עלילתה של הגבורה, המתרכשת במקביל לשוחתו של עובדיה בבית-החולים. כאן "עווב" הטקסת את עובדיה ומעביר את הקורא אל נקודות התמצית של שייני סריל ושל הדמיות הנוספות – יהודה יואל וראובן. מכל מקום, כך נוצר פער הידיעה המרבי בין עובדיה לקורא: הקורא כבר שותף למידע המכريع היוצר את הסיכון העלייתי.

בסיום חזר הטקסת לנוקודת התמצית של עובדיה היוצאת מבית-החולים בחיפוש אחר אروسתו. בשלב זה, כפי שכבר תיארנו, מתקדם עובדיה אט-אט לקרהת "ההיוודעות המהופכת", כshedרכו עמוסה סימנים מטרים וرمזים שאינם מובנים לו, אך מובנים לקורא.

מסקנה

לעומת האפקט של אופן המסירה ב"מחנים", כאן בסיום אין הפתעה מבחינת הקורא, אלא רק מבחינתו של הגיבור הלא-מודע והלא-יודע; ולעומת האירוניה הטרגית שמהוללת ההיוודעות ב"מחנים", הרי בסיפורינו כל השלבים בדרך אל ההיוודעות מוחללים אפקט קומיג'גורוטסקי: עובדיה אינה מבין את הרמזים על "יולדת" וכו', ומצלתיך פנאיבי, וכי מי שבאמת "חוליו" נקלע לאן שנקלע. בד בבד מתבררת גם אשמתה של החברה, המתאכזרת לאומל ומתעללה בו בלי שירד למידת רשעותה. לבן, המפגש עם שייני סריל וקבלתו המרומרות של עובדיה את האשנה ובנה, מצטייר כהתעלות מסוימות מבחינתו של עובדיה אל מול החברה, שrok הקורא, אך לא הגיבור הנאיובי, היה מודע לחומרת התעלולות בזו.¹

שאלה 4

בפרק ח' ובסוף פרק י' נמצא שתי סטיות בולטות מנוקודת התמצית השלטת של שייני סריל לאלה של יהודה יואל וראובן. מה תורמות סטיות אלה לסיפור?

ההתשובה בעמוד 155

עד כה הצגנו את נקודות התמצית שבעדיה נמסרות העובדות בספר. אך הניסוחים הלשוניים בטקסט עצמו מתקבבים, במידות מסוימות, לתודעות הגיבורים וליצוגם דבריהם. לעיתים נמצא גם את קולו המפוזר או המוביל של המספר בניסוחים בטקסט. נعبر עתה לדין בתוצאות אלה.

¹ למעוניינים להרחב בנושא נקודות התמצית ופערוי הדמיות:

Meir Sternberg, *Expositional Modes and Temporal Ordering in Fiction* (Baltimore and London: The John Hopkins UP, 1978), chapters 8-9.

10.3.2 מבוע ישיל ומבוע משולב

המבוע המשולב הוא תופעה מעניינת שמצוינו כמעט בכל סיפורי הקורס, ובכלל זה הסיפור שלפנינו. לעומת זאת, ברוב הטספורים כמעט שלאמצו מבוע ישיל. בשונה מהם סיפורנו משובץ בדיאלוגים ובמונולוגים המובאים כלשונם.

נראה איזה שימוש עושה הסיפור בשתי דרכיהם אלה.¹

10.3.2.1 מבוע ישיל

המבוע היישר מופיע בפרקיו הראשונים הן בדברים ששח עובדיה לעצמו, והן בחילופי הדברים בנשף בינו לבין הדמויות האחרות.

זכור, אנו פוגשים לראשונה את עובדיה כשהוא משנס מותניו לקרה ההליכה לנשף:

אומר היה עובדיה הבלוי מי גרם שהוא יוצאת כשבח מופקרת עם כל הפחותים, [...] וכך יאמר לה שייני סריל חיתוי, ככלו נאים לך הדברים? למחר את נכנתה לחופה כבת ישראל והיום את מרקדת כשבח חרופה? מוטב שתשבבי בבית ותתני דעתך למדוד נימוסיה של אדונתך, ואם נזכה תדע לך מהנה מנהג בעלת בית.

(עמוד תח)

תקיפותו של עובדיה מתמסמת, זכור, לנוכח ההכרה ש"אין לו מלובש נאה". אך בשבת הבאה שוב הוא אוור עוז ותקיפות:

לעת עתה אני מתגורר בקרון זוית שאינה שלי והוא נשכרת אצל אחרים אבל לאחר אני כונס אותה לאשה ואני והוא עושים לנו מדור לעצמינו. לעת עתה אני אלא ברייה קלה ופחותה והיא שבחה חרופה אבל לאחר אני מוליך מים בקרון ואני בעל בית והוא בעל בית. [...] עד אימתך יעשו הללו מה שלבים חפץ ואני שותק? אם אדם ממש עצמו כקרע הכל דין בו.

(עמוד טט)

תקיפות זו מומרת גם הפעם בהיסטומים, בධיות ובתירוצים, המוצגים במבוע משולב ("הרי הם מקושטים בני מלים, והוא ערום בגדים בלבד" וכו'). אבל החלטה הנחרצת מוצגת במבוע ישיר: "וכי מפני קבצנים אלו אני צריך להתביס?"

מסקנה

לפי שעה ניתן לראות כי "החלטות" וمسקנות מעשיות, מגובשות כביכול, מוצגות במבוע ישיר, וביניהם, כפי שנראה בהמשך, מיצגות במבוע משולב רצינלייזציות של מניעים מודחקים ובלתי מודעים. □

נפנה עתה לדיבור ישיר שעובדיה משמע בפועל. אנו נראה כי הישירות של המסקנות וההחלטה שהוא מגבש בינו לבין עצמו משמשת אך ורק לצורך הגחתתו בדיבורים שהוא משמע בנשף הלהפת למשעה. הללו שונים מאד מאלו שהחליט להשמי.

¹ על ההבחנה בין מבוע ישיל ועקיף למבוע המשולב ב"פנים אחרות" לעגנון ראה: Hari Golomb, "הדיון המשולב בפרוזה של עגנון", בספרות א 2 (הוציאת אוניברסיטת תל אביב, 1968), עמ' 251-262.

עקב אחר חילופי הדברים בנשף בין עובדיה לאروسתו ולשאר המשותפים. מה מאפיין כאן את המבע היישר?

מבחן חילופי הדברים בנשף עולות שתי נקודות עיקריות:
א. כמעט כל הדיוברים המושמעים בנשף מיויצגים במגע ישיר. אין כמעט סיכום במגע עקיף, או ציון-של-פעולה-דיבור-שאינו-משמעות.

ב. הדברים הנאמרים, מסתבר, הם קצרים, גטולי יחס אנושי וקשרים ביחסו השפלה. עובדיה, שחשב לנזוף בארוסתו בתקיפות, מחליף עמדות ומתחנן: "ואם רקדת מה? הרי עדין אינה אשית איש", ובאופן זהאפשר לעצמו פתח חרטה. אחריך הוא עובר להתחננות: "גוזן ולחש לה, לא נאה סרילי ביהדותי. [...] המין את קולו כאדם שמתחנן על נפשו ואמר, טרילוי". מכל הדברים התקיפים שתכנן לומר לא יותר לו אלא שם אروسתו, הנלחש בזחינה. ועל כך תגובתה המלגלגת: "אי אתה רוצה שארקוד עמם?" וכו'. כל שאר הדיוברים הם לקוניים ומשפילים: "הזהר עובדיה שלא תקוב חוטוטרתך חור בקרקע"; "שמע רוצה מר לדקוד"; "עמדו החותן עובדיה, מכבדים בכבוד הריקוד" – ושיאם בשיר הלגוני והמשפיל שאחריו מתעללים בעובדיה בטקס חתונה מהופך.

עקב אחר דיוברים במגע ישיר בפרקיהם המתארים את שהווו של עובדיה בביית-החולים, ולקראת סוף הסיפור מפרק ו ואילך. מה מאפיין דיוברים אלה?

גם בביית-החולים חילופי הדברים נוגעים בעיקר לפרטים "טכניים"; עם זאת, דוקא כאן מתורחת גם חריגה מיוחדת. האחות מסבירה לעובדיה פנים למרות שאינה מבינה את שפטו, ומגלה כלפיו יחס אנושי והתענינות: "נתפעה ואמרה Obadia שם של נביא. יודע אתה עובדיה?" ובהמשך: "שם משפחתך מה הוא?" ו"דבריה בזחנת נאמרו". (עובדיה, לעומת זאת, חרד כל העת שמא "כשתכיר מי הוא תגער בו" ומייחס לה הלה מחשבה זהה לשלו: "זודאי לראות את בגדיו נתכוונה, שמתוך בגדיו תעמוד על אופיו", סוף פרק ד.)

לקראת הסיום נזהר ונמצא חילופי דברים בין דמויות, המיויצגים במגע ישיר. הדיוברים מושמעים עם התגלות חרונה של שייני סריל, ומופנים אל שייני סריל מפני הדמויות האשומות, המותאכזות אליה. ראשית, ראובן אינו מדבר אלא עוזה: "כפה המשרת עלייה את ידיו ואמר לה אם את שומעת לי מוטב ואם לאו מוסרינו אותך לבעלת הבית" (עמוד תכא). זהו דיבור "ישיר" תרתי משמע, שאינו משתמש לשני פנים. מכאן ואילך ראובן ושייני סריל רק עושים, עד שהרירונה מתגלת. ואלה דבריה ה"ישירים" של בעלת-הבית: "זומה עלי שייני סריל שאת מתעבה והולכת, בטןך צבתה. [...]" פתאום כוחה בעלת-הבית, שפהה לכני מכאן, תיכף ומיד" (עמוד תכג) – ויהודיה יואל ממשיך לדבוק בשתיקתו.

בשלב זה פונה שייני סריל לדאובן ומנסה ללא הועיל בדרך את לבו. חילופי הדברים ביניהם מיויצגים במגע ישיר, המגלה את האכזריות וחוסר התווחלת שבם. נציגו בהשماتות ובהdagשות:

ראובן: מי פאן? [...] שייני סריל: הס [...] ראובן [...] שתק ולא אמר כלום. התחילה קולה מרטט מתרוך לבה, אני פאן ראובן. הס שלא ישמעו הם [...] מה לעשות? אם אין אתה גושא אותו קצת אני מפללה עצמי לתוכה הנחר [...] ראובן [...] שתק. אמירה שייני סריל לראובן, ראובן: אם אין את הולכת מכאן מיד אני צועק עד שיתפנסו כל אנשי הבית ידראו מי את. הבלעה שייני סריל דמעותיה והלכה לה.
(עמוד תכד)

שאלה 5

סמן את הדיבורים במבע ישר בפרק יא המתאר את דרכו של עובדיה ל"גilio". כיצד מבטא המבע הישיר את האכזריות וההשפלה שביחסיו האנוש המתוירים בסיפור?

התשובה בעמוד 156

מסקנה וסיכום

יחס הדמיות בספר מוצטמצמים למינדים חומריים נמכרים. הקומוניקציה הלשונית אינה רבה בהם, וחילופי הדברים המשמעים בקבולם לרוב קצרים, טכניים וботניים. מרבית ה"דיבורים" מתורחשים בתודעה הגיבורית, בין היתר עצם, מיועטם מיצגים במבע ישר ורוכב במבע משולב. □

10.3.2.2 מבוע משולב

אם הייצוג במבע ישר חושף בעיקר את הלקוניות, הגשות והאכזריות שבקומוניקציה בין הדמיות, הרי המבע המשולב משמש בעיקר להציג נפתחי מחשבותיהן הפרטיות. התופעה המענינית היא השימוש של ניסוחים גלוים או סמיוטים של המספר בתוך המבע המשולב. אנו נדוז לחוד בחיווי-ידעה של המספר, אך נראה גם כיצד הם משתבטים במבע המשולב.

█ קרא את הקטע הפותח את הספר. נסה להבחין בין ניסוחיו של המספר לבין מבוע משולב עם מחשבותיו של עובדיה.

מעולם לא התריס עובדיה שואב מים כלפי מעלה, אלא אדרבה מעין טעם לשבח מצא במום שבו, שאליו היה כשאך כל אדם כלום היה מארס בתולה שליעין עליה? עכשו שבעל מום הוא ונתיאש מלישאasha והתורה אמרה לא טוב היה האדם לבדו מצא כליה מצא טוב. אלא שמרננן אחריה? מרדנני אחורי בתולה עד שלא נכסה לחופה, נכסה לחופה הרי היא כאשה כשרה לכל דבר. אבל עלוב היה עובדיה שהיה יודע בלבו שלא שכחה شيئا' סריל מעשיה הראשונים ועדין היה נדבקת כדונג כל בחור ובחוור, ולא עוד אלא שמחורת אחוריים ומתייחדות עמם ומרקdotן עמם ומעשה ואמרו לו אל תשבר כוס בחופתך, שמא תחלחל סרילי ותפיל. וכבר היה עובדיה הולך בשחת אחד לביית המחולות.

הספר נפתח בזיוון ציודק-חדין על-ידי הגיבור, עובדיה שואב מים, שמעולם לא התריס כלפי מעלה, בכיכול לפניו אחד מאותם גיבורים צדיקים, מעין איוב שדק באמונה למרות אסונותיו. אך קביעה עובדתיות זו מטעם המספר, מתגללה מיד כחשודה: עובדיה לא זו בלבד שלא התריס כלפי מעלה, "אל אדרבה מעין טעם לשבח מצא במום שבו". הגזמה זו – מציאות טעם לשבח במום – הושפחת מיד איזוניה של המספר כלפי הגיבור, שואלו איינו צדיק אלא טיפש. החמץ מציג במבע משולב את טumo של עובדיה לשם במו"ו "שאליו היה כאשר כל אדם כלום היה מארס בתולה שליעין עליה?" וכו'.

ההתדיניות הפנימית שמתדיין עובדיה עם עצמו ועם הבעיתיות שבನישואיו מוצאת ביטוי בשאלות הרודפות זו את זו, וบทשובות המאולצות שהוא מшиб לעצמו. הנימוק שאילולא מומו "לא היה מארס" וכו' הוא מזר מלכתחילה, שכן הגיוני להשוו שאילולא מומו היה נישא בתולה כשרה. אך עובדיה מוציא ממומו מסקנה שונה, ואף מגייס לעניין זה את דיני התורה ("לא טוב להיות האדם לבדו" וכו'). אבל מיד בהמשך מופיעה ההתלבבות: "אלא שמרנני אחריה?" – ושוב

תשובה בלתי מהימנה, המעלימה עין מהבעיה: "مرננים עד שלא נכנסה לחופה" וכו' (כזכור, ניסוח דומה מגויס להצדקת פחדנותו כשהוא מגע לנשף).

مسקנה

ברגע שבו המספר מנסה למחשבותיו של עובדייה להתנסח כמבע משולב מתגללה המשפט הפותח את הסיפור כמפורט. הגיבור אינו צדיק, אלא עלוב نفس, המגייס להצדקת עליונותו את דיניה והלכותיה של "התורה".

בהמשך הקטע מופיע שוב ניסוח של המספר: "אבל עלוב היה עובדייה שהיה יודע בלבו שלא שכחה شيئا סריל מעשיה הראשוניים" וכו'. ניסוח זה מתייחס ל"ידייתו" הבלתי-מודעת של עובדייה, שאין הוא מעז להתעמת עמה, וה מביאה אותו לפועלה (שaina מתבצעת בשלב זה): "וכבר היה עובדייה הולך [...] לבית המחולות". ההיחלצות לפועלה עומדת, כמובן, בסתרה למחדך מחשבותיו של עובדייה בקטיע, שבחן ניסה להגעה למסקנה ששיני סריל היא – או תהיה – אשה כשרה לכל דבר.

סיכום

המשך העובדתיות של המספר את עובדייה בפתחה מתגללה כמיתמתה ומטעה. הצגת מהלך שיקוליו המתחלפים והסתורים של עובדייה מראה כי הלה אינו צדיק המשלים עם דין שמיים, אלא אדם קטן, שאינו מעז להתריס או לפועל, מתוך בושה וחשש. אשר למביע המשולב, צורה זו מאפשרת ציטוט של נימות ההתדיניות הפנימית, אך גם מותירה ברקע את קול המספר, המחקה כביכול נימה זו. "חיקוי" זה יוצר אירוניה חזקה, ואליו מצטרפים ניסוחיו המפורשים של המספר, הסוברים את תפיסתו הסובייקטיבית של עובדייה ומדגימים את הפער בין הרצינלייזציות לאמת המודחתנו.

המספר מתגללה כאן ככל-הימן, ולכך נחזר בהמשך.

נעבור עתה לניתוח קטע המציג במבע משולב את מחשבותיה של שנייני סריל, ונראה את הדמיון בין שני הקטעים.

[...] מה יעשה הלב הפנוי שלא יבוא לידי הרהור עבירה? ואילו היו הבחרים מניחים ידייהם הימנה היתה מפטפתה ביצרה, עפשויהם שהם מגרים את יצירה האיך העמוד בפני יצירה. ואילו בא היצור מבחן היתה עומדת בפני יצירה, עפשויהם שהצרה בבית מי עימוד בפניו? שמש לו לא לדונייה, ראותן האדמוני שמם, כספחת נדבק בה. [...] ואילו היה החיגר אכן אפשר שהיתה ניצלת על ידו מן החטא, עפשויהם שאין כן הוויה כשפה ורופת. אין לבה לבחורים הגסים אלא שעזי פניתם הם ואינה יכולה לעמוד בפניהם.

(עמודים תייח-תיט)

הדמיון הבולט הוא במבנה של שאלות-תשובות המציגות את המבע המשולב (סימנים לקולה של הדמות), ואת נימות ההתדיניות הפנימית. גם הרצינלייזציות והסתירויות שההתדיניות זו מזקירות את אלו שבמבע המשולב עם עובדייה.

¹ בטיפורים אחרים של עגנון משתמש המבע המשולב בעיקר ליצירת אפקט אחר: אפקט מורכב של ריחוק וקרבה, הזדהות ואירוניה. כך מיצגות תחשות על-טק-המודע שאין מتنשחות במלים. ראה במאמרו של גולומב, "הדבר המשולב בפרזה של עגנון" (שם), עמ' 258.

הקטע שלפנינו מתייחס במלצת מהשבת של אירוניות, והוא יכול לשמש דוגמה ומודל למיizio של הפער, במגע המשולב, בין הסובייקטיביות של הדמות לבין האובייקטיביות של המספר.

המילים המודגשות והחוורות הן "אילו-עכשו", או "אילו-אפשר" וכו', ולפנינו כמעט המבנה הלוגי של דין בוגר, המציג אפשרות, בוחנן בהיגיון, ומוסלן. המבנה הוא "לוגי", אך התכניות מגלים את העוקץ המרכזי: כל מהלך מהחשות נועד להציג אפשרות איפותיות, ש"אילו" התmeshו לא היה שייני סריל "פתחת לצרחה", אך כיוון שהן היפותיות – הרי "מורט לה" להתחפות. כך, "אילו" היו הבחורים מוחים לה, ו"אילו" בא הקרה מבחוץ, ואילו היה החיגר כאן, ואילו לא היו הבחורים הגסים עז פנים וכו', היה עומדת לפני היצור. אך, כמובן, בנסיבות הנוכחיות ("עכשו-עכשו") אינה יכולה לעמוד בפניהם.

מסקנה

הניסוח במגע המשולב מאפשר למספר לעמוד מן הצד ולהשמע את קולה של הדמות, ובמקביל לשלב ניסוחים משלו המכנים לקט את האפקט האירוני כלכך. הצבתן של המילים ההיפותיות בתחילת כל משפט והמבנה הסימטרי הנוצר עקב לכך (גם מבחינת אורכם וקצם של המשפטים), הם "נגיעה" של המספר, וזה דרכו לחדר את העוקץ שבמחשובותיה של הגיבורה. □

שאלת 6

نبיא לפניך כמה ניסוחים שבהם המגע המשולב הוא סמי מאד (כדי לגלוות את הסובייקטיביות שבהם נסה להפוך את הגוף השלישי המסתמן לשון "אני"). מה האפקט של ניסוח זה?

עמוד זה: אף בשבת שלאחריו לא היה עובדיה יכול לשבת בשלה. ששת ימי המעשה אדם טרוד לשם מזונו עד שדמו שותת מתוק צפוני [...]

עמוד תט: עובדיה לא נتابבל בכנסתו.

היה עובדיה עומד וצופה ביופיה ולא נתקרב עצה כדי שלא יביש אותה.

עמוד תית: וכadam זה שאוכל קודם התענית [...] כך עובדיה [...] ומתקבל פניו כל יום באהבה שהיה יודע שלמהר הוא יצא.

התשובה בעמוד 156

10.3.3 המספר או הדמות?

עד כה הבנוו קטיעים שבהם המספר משלב בניסוח מחשובותיה של הדמות. והנה בקטיעים אחרים, הגבולות בין קביעות מספר עצמו לבין מגע משולב עם הדמות אינם ברורים, או שהמעברים בין זה לזה הם תבופים ומטושטשים. מסירה-cosa-at יוצרת לרגע אפקט של הזדהות של המספר עם הדמות. הזדהות זו מסתברת כמודמה: בדייעבד מתחזר לנו טהמספר היתם כאילו אינו מבין את התרmittה שבתפיסתה של הדמות.

פציע עובדיה קלים היו ולא היה בהם כדי מהלה. יכול היה עובדיה לאחר שנים שלושה ימים לקום ולהזoor לעבודתו. מפונך מנעור לא היה ואם לכת, לכת. כלום נתמעטה דמותו על ידי כך? אלא בשבקה האחות את השtan שלו מצאה בו חלבון.

(חוזילת פרק ו)

נקודות הטעפה, "צוג מביי הדמויות ו"קול" המספר

הפתיחה היא בקביעת אובייקטיבית מיטעם המספר: עובדיה כבר מבရיא. גם בהמשך נראה כאילו המספר מודיע בכל זאת נשאר עובדיה בבית-החולים, שהרי "מפונק מנודר לא היה" וכו', וזהי עובדיה, "אלא" שנמצא חלובן בשתן. עם זאת, קשה לתפос את דבריו של המספר כפשוטם, שהרי ידוע לנו כי בבית-החולים התפנק עובדיה גם התפנק. המספר חוזר ומיחזם אפוא. אבל במקביל מסתמנת אפשרות אחרות; בדברים אלה מובאות מבע מושלב מחשבותיו של עובדיה, המנסה להצדיק את עצמו כדרכו: "אין הוא מפונק, אלא ש..." וכו'.

מסקנה

הטשטוש בין המספר לניבור יוצר העמדת פנים של תמייה מצד המספר: הלה כביכול תומך בראיותו של עובדיה את עצמו כלא-מפונק, אך כיוון שהקשר שלו מבHIR כי תמייה אין כאן, גוררת ההיתכנות אירונית מוכפלת. □

[...] אף על פי כן היה מצער שאין שייני סריל באח עצמו. ולא משומש שנטאותו כל כך לראותה, אלא כדי שתראה היא אותו בכבודו ויתחכב עלייה. אבל עובדיה לא היה עומד בצערו ימים הרבה ואן לך כל צער וצער שלא מצא תנוחomin בצדו. הרוי בין היום ובין מחר הוא יוצא מבית החולים [...]]. כבר טפה לו הרופא על גבו בחיבה ואמר היום נהיות לאיש עובדיה, והתיר לו לצאת בקרוב לעיר כדי לשנות את רגלו קצת. فهو חוזר אליו. ברוך אדוני יום יום.

(עמודים תיז-תHIGH)

הנלים המודגשתות הן אלה שניתן לייחסן למספר או לדמות. חשוב כיצד, וכן נסה להחות את המבוקש המשולב הגלוי ואת דברי המספר המפורשים במשפטים האחרים.

המספר מצין את צערו של עובדיה, ובהמשך מדיק יותר בסיבת ה策ער: לא על עצם הפרידה משניinci סריל אלא על כך שלא תראה אותו בכבודו. אך הביטוי "בכבודו" והקשר המסלול בין ה"כבוד" ל"חיבה" מאפשרים לייחס את הניסוח גם לעובדיה עצמה. כך או כך, בניסוח זה יוצאת המרצע מן השק באשר ל"געגועיו" של עובדיה לשניinci סריל, בין אם עובדיה מודיע לך ובין אם לאו.

מכאן עד סוף הקטע מופרדות הרשוויות: המספר הוא הקבוע כי "עובדיה לא היה עומד בצערו ימים הרבה". ואילו התנוחמין עצם ("הרוי בין היום ובין מחר הוא יוצא מבית החולים") נמסרים במבע משולב עם עובדיה. ואולם לקרה הסוף מתבצע פיתול נוסף. מופיע דמות נוטפת, הרופא, ודבריה מיוצגים במבע ישיר ("יום נהיות לאיש, עובדיה"). והנה, המלית החותמות את הקטע, על ההודיה לה' הכלולה בהן, עושות להימסר מטעם של שלושה דברים: מבצע משולב עם דברי הרופא ("כוחך חוזר אליו" וכו'), מבצע משולב עם מחשבותיו של עובדיה ("כוחוי חוזר אליו" וכו'), או מטעמו של המספר עצמו, החזר ומיתם. מכל מקום, אנו חוזרים ופוגשים בהזדהות מדומה של המספר, בין עם התחשדותו של עובדיה, או עם חוסר הבחנתו של הרופא, ושוב לפניינו האפקט האירוני-המיתם.

שאלה 7

גם ב"מחניות" מצאנו תופעה דומה (ראה סעיף 2.3.2, "המספר או מיכאל"?), אך האפקט שונה בשני הסיפורים. נסה להסביר את השונה.

10.3.4 חיוויי-דעת מטעם המספר

א. מספר לא-מהימן

הגדה: המספר, המחבר המובלע והסופר הביאוגרפיה

הצבענו לפניכם על גילויים של מספר מיתם ומיטה במכoon ב"עובדיה בעל מום". נבהיר למה כוונתנו: "המספר" הוא אותו דובר המביא את הסיפור, ולדבר זה יש תפיסות ומערכות ערכיים המוצגת בספרורים במפורש או במובלע. המספר אינו זהה עם "המחבר המובלע" – מושג המבטי א Tatpisotia ועריכה של היצירה כמכלול. "המחבר המובלע" אף אינו זהה עם הסופר הביאוגרפיה, כיוון שאין לנו מתייחסים לדעתו של האיש עגנון, אלא לתפיסות העולות מכל יצירה ויצירה שלו בנפרד. כאשר מסתמן פער בין "המחבר המובלע" לבין המספר ביצירה, מוגדר האחרון כ"לא-מהימן". □

בסיפורים שהצינו עד כה לא עלה הצורך בתוצאות אלה, משומם שהמספרים (כולם כל-יהודים) ייצגו את "המחבר המובלע", כלומר, לא הסתמן פער בין תפיסותיהם לבין התפיסות של הספר כמכלול.

הגדה: מספר לא-מהימן

בעיית אי-ההימנות, ועמה הצורך להפריד בין עמדותיה של היצירה (קרי: "המחבר") לאלה של המספר, עולה, כאמור, נוצר פער בין עמדת היצירה לעמדת המספר. ברוב המקרים מספר בלתי-מהימן הוא דמות מעולם הספר ("מספר בגוף ראשון"). שכן אז, עקב הסובייקטיביות שלו, הוא מוגבל הן במידעת העובdotות והן באפשרויות ההבנה והשיפוט של המתරחש. אך לעיתים גם כאשר המספר הוא כל-יהודים כמו בספרונו, הוא מצטייר לא-מהימן. □

בקשר זה לא נוכל להרחיב בבעיית המהימנות; נזכיר רק כי המספר הפל-יהודים ב"עובדיה בעל מום" אינו משקר, או טועה, אלא פת ושם מיתם למטרות אירוניות. אי-ההימנותו היא מקומית, וסך-הכל, אחר פיענוחו "העמדת הפנים", עמדותיו מבטאות את עמדותיה של היצירה ("המחבר המובלע").

ב. חיויי-דעת מפושטים

כאמור, המספר כמעט בחיוויי-דעת מפושטים, המשקפים את דעתו האמיתי של המתරחש. ובכל זאת, פה ושם נמצא גם חיויי-דעת כאלה. נבחן שני קטיעים בולטים.

לганוב? מה מבילה מהשבה זו. [...] כיוון-שרהה-שלא-הגיע-בו אדם-הגבה-ראשו-בן-חורי-בן-באונה שעיה נתקלו עניינו בשני לוחות הברית. [...] אבל יותר משחתה יהודת יואל מצטער על העבירה ששה היה מצטער על שנפתחו לו פתח שייחטא.

(עמוד תכ)

אלו היה רואון מדבר על לבת דבריהם של תנומין או היה דוחה אותה בלבד ושובי, מי יודע אם היה שיני סריל מוציאה ימי הרוינה, עפשי שגער בה, גורה זו יותר משחתה אותה החזירה דעתה עלייה. חניחתו וחלכה למקום שהלכה [...].

(עמוד תכד)

נקודות התמצית, "צוג מבני הדמויות ו"קול" המספר

אכן, מועטים הם המקרים שבהם המספר המיתם והairoוני מציג במפודש ו"ברצינות" חוויה דעה הנוגעים לעדרפים מסוימים. בהתבטאות שלעיל הוא מתאר בשני מהלכים חשובים להתחזחות העיליתית: הוא מסביר לנו במפורש שהודה יואל אשר מבחן מסוית, שה"עיר" היא אכן עיריה, ושצערו הוא כוזב. בהמשך לכך הוא מביר לנו, שסתומו הבלתי מסוית של ראובן פעלה להצלחה של שניינו סריל, לעומת הטעואה והצביות שביחסם של האחרים אליו.

מסקנה

ההשוואה הטמויה בין עיר גלויה לעיר מסוית מסוית במידה רבה להברת המוקד התמייני של הספר. המספר "מתעורר" אפוא לצורך הבהיר מסוית החשובות להבנת משמעות הספר. □

ג. המספר בסופו

את קולו של הספר אנו שומעים גם מהיבט אחר: פה ושם מגיח קולו של הספר, כסופר המגלגלא את הספר להנאתו, בינהו ספק-מבודחת ספק-airoונית.

כוונתנו להתייחסויות מרומות למלאת הכתיבה ולעובדה שהספר מפנה לנמען – הקורא. בספר זה התייחסויות אלה אמנים מעטות ומרומות, אבל ביצירות אחרות של עגנון הן בולטות יותר! מכל מקום, גם מהיבט זה שונה דמותו הספר ב"עובדיה בעל מום" מדמויות הספרים בספרים שלמדנו עד כה.

נចטט כמה ההתבטאות כאלה:

עמוד תט: זכה אדם למטה מיד קופצים עליו הפרושים, כך עובדייה, זכה לכלת, זכו בה אחרים.
עמודים תיב-תאי: ומה ראה עובדייה שלא רצה ליכנס לבית החוליות? מודאה של חניתה היה עליין

עמוד תיא: הcad הולך אל המבווע עד שהוא נשבר. מה שהיה מוכרכה לבוא בא.

עמוד תיט: וכי גרים לדאובן שישלוט בשינוי סריל? יהודה יואל בנו של בעל הבית.

עמוד תפא: ומעשה בלילה של ניטל* שחלך בעל הבית לשחק בקלפים [...].

עמוד תכג: פעם אחת בחמשי בשבת [...].

עמו תפז: مثل בפי הבריות פלוני השוטה לא חכיר את אשתו.

בכל המובאות הללו ניתן לשמע את קולו של הספר הקשור לחוטי ספרו המעשה: הוא עובד מעוניין באמצעות הצגת משלים ואמננות עממיות, באמצעות שיבוץ ביטויים המשמשים במעשיות ("מעשה ב...", "פעם אחת"), ובאמצעות שאלות רטוריות, כביכול הוא פונה לקהל מאזינים, מציג בשמו היהיות ומשיב עליהם.

لتשומת לבכם:

התיחסויות מסווג זה למשה הכתיבה הן תופעה רווחת בספרות המודרנית, ספרות החושפת את מעמדה בבדיחה, כמעשה אמנות. תופעה זו כמעט שאינה מורגשת בספרות שלפנינו. אך בחורנו לציינה הן משומשות בולטות בכתיבתו של עגנון בכלל, והן משומשות בספרים שלמדנו עד כה לא נתקלנו בה. □

* חוג המולד.

1 על "המספר כסופר" באודוח נתה ללון לעגנון, ראה שקד, אמונות הספר של עגנון, עמ' 247-278.

פניותיו של המספר בונות בסיפורנו גם מכנה משותף עם קהל הקוראים, החולקים עמו השקפות עמיות על נשים בוגדות ובעלים שוטים, או על גזירת גורל המגללת את ענייניהם של בני-אדם. אך השקפות אלה תואמות יותר את הנורמות של החברה המתוארת בספר, ופחות את אלה של היצירה ומחבורה. כך, גם כשהמספר נחשף, על-פי-דברו הוא עדין מיתם או אירוני.

10.3.5 שמות ולינויים

נושא השמות שבhem מוכנות הדמיות בספר כבר עליה בדיון. למשל, הינויים המעידים שבhem מכנה עובדיה את שיני סריל בתחילת הפרק. אם נבחן נושא זה, נראה כי פינוי רוחות הן בהציגת הדמיות על-ידי הספר, והן בהתייחסות זו לו.

הדמיות, כאמור, מכנות זו את זו בכינויים מעמידים: כך, בפי עובדיה, האחות היא "אדונית", למורות יחס האנושי אלו (פרק ד); עובדיה בפי שיני סריל הוא "החigner", והוא עצמה "משפחה" חרופה" (פרק ח); בפי יהודה יואל שיני סריל כמורה "שפה" (פרק ח); ואנו של יהודה יואל, בפי שיני סריל, היא "אדונתה". (יוצא מכלל זה הוא דאובן, המכונה בפי כל "האדמוני", כינוי המתיחס לגסותו "היעשנית" ולא לمعدנו).

מזה חריגות, שהן מתייחסות דמיות אל עובדיה בכינויים "מכובדים".

בפתח הסיפור מסתבר לנו כי עובדיה יש גם שם משפחה. פעם אחת ויחידה הוא מכונה "מר האלבלייב" בפי עוזר המלמד, המתפלָא "שאָדָם בעובדיה שם משפחה יש לו" (עמוד תי). פלאה זו מפנה את תשומת-לבנו לנושא השמות ומשמעותם. ותוך כדי כך גם מסתבר כי שם משפחתו של עובדיה הוא דוקא כזה המשקף את מומו – מר "חציח'יט".¹

ביחס של כבוד אמיתי זוכה שמו של עובדיה מצד האחות. זו מתפעלת מכך שזהו שם של נבי (בהקשר זה מזכיר עובדיה את פרשת "וישלח", שאת הדודיה בספר כבר חוכרנו לעיל, בסעיף 10.2.1). לא זו בלבד, אלא שהיא גם מעוניינת בשם משפחתו של עובדיה ורשותו עליו על הליה. ואולם, כבוד מפוקפק זה (עובדיה הוא עובדיה רק במובן אירוני) נוצר מתפיסתו של עובדיה, והוא חרד "שמע טעתה אותה אדונית על ידינו. ולמחר כשתוכיר מי הוא תגער בו" (עמוד תיז).

לקראת הסוף, בפגישה הנוספת עם עוזר המלמד, שוב פונה אליו הלה בכינוי של כבוד – "רב עובדיה". ושוב, מיותר לציין את האירוניה שבפניה כזו אל "הבעל המרומה". כך, לבסוף מפניה של האחות, המבטאת כבוד לאדם באשר הוא אדם, הפניות ה"מכובדות" האחריות משמשות רק לעקיצות אירוניות.

אשר למספר, הלה מכנה לדוב את עובדיה ושאר הדמיות-בשם-הפרטי; אך לעיתים הוא מצרכ' לשם גם פינוי מעמידי: עובדיה מוצג על ידו בפתח הסיפור כ"עובדיה שואב מים", זוך נקבע מיד ההקשר החברתי, שהוא מוקד תatty בופיעו. כינויו של יהודה יואל בפי הספר, "חובש בית המדרש", עומד כמובן בסתריה מוחלטת למשמעותו. שיני סריל, לעומת זאת, המכונה רק בשמה, ואף פעמים אינה "משרתת" או "שפה" חרופה" בפי הספר. מי שכן מכונה על-ידי הספר "המשרתת" הוא "דאובן האדמוני", כינוי שבו הוא מופיע בעיקר בסוף הסיפור. שם, בסוף, מכוניות כל הדמיות על-ידי

¹ עגנון נוטה לחתת לגבוריו שמות משמעותיים המתקשרים לתכונותיהם ולגורלם. על כך ראה רנה לי, מסע אל רגע החסד (הוצאת ושפם, 1978), עמודים 114–116.

נקודות הטעפיות, "צוג מבני הדמויות ו"קול" המספר

הספר בcinoyim מעמידים: רואון הוא "המשרת", בעל-הבית – "האדונית", בעל-הבית – "החנון", ואחר-כך מזדמנת לנו "הטרטורית" וכו'.cinoyim לאלה מבטאים את האופי הבלתי אנושי של המתරחש בסיום. והנה, בקטע המסימן עצמו מתרככת הנימה.

■ קרא את תיאור הפגישה בין עובדיה לשיני סריל והתינוק בסוף הספר. כיצד מכוננות בו הדמויות?

אמנס, שנייני סריל, אינה משתנה ודזוקא. היא זו המכנה את בנה "ممזר". אך(cinoyi "התינוק" מפ' המספר (ואולי בדמיות לנקודת מבטו של עובדיה) מופיע בקטע פעמים רבות מאד, ומעניק לתיאור נימה מרוככת. גם הצגתה של שנייני סריל כ"אם" מוסיפה לנימה זו. "התינוק" ו"האם" ולא "הממזר" ו"המשרתת" הםcinoyim האנושיים התוועדים את הספר, שבו כמעט בשללה מהדמויות זהותן האישית והאנושית.

בפרק זה נתעכבר על דרכי תיאור המציאות, הקשורות ב"נטורליזם" של הכתיבה בעובدية בעל מום" (על-פי שקד, סיפור זה הוא הקרוב ביותר ביצירתו של עגנון אל הנטורליזם).

הגדלה: נטורליזם

האסכולה הנטורליסטית מתארת "מציאות נמוכה", שיוצרים ראשוניים וגוף של שליטים בה ונחשים ביחסו אדם ובנוגיהם.¹ שקד מוצא עקבות של נטורליזם ביסודות של סיפורה העמשה: "השפה החלה לונונים ובעל המום הלוקה",² ובתיאורים המציגים את החיותיות, הייצירות והగופניות הנמוכה שבדמותו. □

ענינו בו פרק זה בתיאורים.

א. זירות התרחשויות

כפי שראינו לאורך הניתוח, הסיפור מציג גיבורים דלי תודעה ומוסר, בעלי מום פיזיים ונפשיים. נראה עתה כי הסיפור גם גוטע גיבורים אלה בתחום זירות התרחשות הקשורות בפניה הנמוכות של המציאות.

■ עין בספר וראה מהם המקומות שבהם מתרחשים המעים העיקריים העיקריים בספר.

הסיפור הריאנה מתרחשת בבית המחולות, שם מושפל בעל המום על-ידי חברות "הבחורים והבתולות", בחגינה יצירות משולחת ודווחה. אחר-כך מתמקם הסיפור ב"בית החליט החדש": זירה זו מספקת שפע של אפשרויות לתיאור מומים גופניים, מחלות והtanhnsgoivot ירודות של החליטים, המנצלים את היחס האנושי המוענק להם.

עלילתיה המקבילה של שייני סריל מתרחשת בבית אדוניה: תחילת היא ממוקמת "במטטה", נזدة ממשם לעת "הסיעודה", שוב-עובדת "בחדר המטה" של שייני-סריל, ומשם למיטהו של יהודה-יאאל המתולה, אחר-כך מתמקדת בחצעת-המיתה שלו-על-ידי-המשותת, המובלת על-ידי-ראובן לעליית-הagg, להזדווגות על "מיטה מלאה בצללים". התפתחות נספת מתחוללת במטבה, שם שייני-סריל לשח בזק, ובעלת-הבית מבחינה לראשונה בהרונה, ושוב-Anno עוברים לחדר מיטות, הפעם של דאובן המגורש מעליו את שייני-סריל חרף חתונינה.

¹ שקד, שם, עמ' 178. הרים הנטורליסטי הוכר ביחיד, 4, פרק 4.6, "אפיון כחיתתו של ברקוביץ בעין הביקורת", בהערה רגאל בעמוד 177.

² שקד, שם, עמ' 180.

בסיום, בצתתו של עובדיה מבית-החולמים, הוא עובר בכמה צירות: "האסקופח" שליד בית המלמוד, החנות, הבית, ואחריך ההיוודעות ליד בית הסרסורית.

מסקנה

מרבית האירועים מוקמים במקומות הקשורים להיבטים נוכחים של המציאות: עסקי אוכל ועסקים מיטה תרתי משמע, מחלה ומכירות של שירות בני-אדם (הסרסורית) ומזון (חנות). מיקומים אלה מאפרירים לפתח בהרחבה מיני פרטיטים דוחים, המציגים את האופי הגופני-חברתי והنمוך של המציאות המתוארת. □

ב. אופניות ירודה

תיאורים חזקיים ופיזיים עשויים להעמיד מציאות חושנית-דראשונית, "חיהית" במובן חיובי (חשוב על תיאורים ב"מאחורי הגדר" וב"מאיראשקה"). אך בטיבו, כל מה שקדם לאוף ולחושים מתעקם ומתכاعد. כך, בתיאור הנשף, הקולות הם "צוחחות", הרוקדים מתקלסים ב"חוטוטרת" של עובדיה, ה"בתולות" "מתיזות עליו ריחן", "משכחו זו לכאן וזו לכאן", מכנים את קבו בין רגליו, והוא בועט ומושך ונעוץ ציפורני וכו'. המעד החושני כביכול של הנשף מתייעות להת hollowות ולוגרית ואוצרית.

התיאורים המשובצים בפרק בית-החולמים מחריפים מגמה זו: התיאורים הפרטניים של בדיקות השタン, שיש בו "גושם וקורטטי דם לבנים", של חותם השדרה הנפוצה, "המים בין העור והבשר", ודרך הבילוי החביבות על החולמים: "זה מסתכל במראה השtan שלו וזה עוסק באספלנית שעיל גבי מכחו, ואלו ואלו מנבאים מה יאכלו היום" (עמוד תשז). מלבד השtan, האוכל הוא אפוא במרכזה מעיניהן של הבריות בבית-החולמים: ואחד הקטעים הסטיריים מתאר כיצד "התחליו הכל ממיראים":

ואהות היה שם ואיכיהם פת שחרית. לא מין שננתנה לזה נתנה זהה. אלא זהה נתנה חלב וזה נתנה טה [...]. כיון שהפחא האחות פניה מהם מיד התחליו הכל ממיראים. זה נתנה לו חלב נתאווה לקהוה וזה נתנה לו רקייקים רוזח בפת, לאחר שיש לו גבינה חריפה שהביאו לו קרובינו בצעעה. גמרו לאכול חזרו למטוותיהם.

(עמוד תשז)

והנה, גם השיפור-לכורה במעטדו של עובדיה בבית-החולמים מתבטאת במונחים דומים. מתי ולמה חש עובדיה כבן מלא? כאשר —

ומין כלי שער נתנו לו לשינים. ואבק לבן נתנו לו לשינים, וכשהוא טובל את כלי השער במים ובזוק עלייו מאותו האבק ומשפשף את שנייו [...] ושינוי מלבינות והולכות. [...] ומין משחה נתנו לו למשוח ידי בה. [...] ועورو נעשה רך [...] ופעמים שאחות הולכת לעיר ונונתנת לו שלום הרוי הוא מרגיש את ידה ממש בלא מחיצת.

(עמודים תשז-תשז)

ראשית התיאור בהגচתו של עובדיה, המרגיש כבן מלך משומ שנטקל לראשונה בחיוו בסממני הקידמה בצדקה מברשת שניים ומשחת שניים (שימו לב לחזרה על "כלי השער" ו"האבק הלבן") בمبرע משולב עם עובדיה, שאינו יודע לנקוב בשם החפצים המוזרים). בהמשך מופיע ביטוי האמור לבטא תחושה נשנית דזוקא: "מרגש את ידה ממש בלא מהיצח". אמנם ניתנת לעובדיה הזדמנות לקשר אנושי (לא מהיצח), אך למרבית האירוזיה, הביטוי מבהיר בתקשרות זה, מבעד לתודעתו של עובדיה, עניין פיזי פשוט: עתה, שעורו נעשה רך בעקבות הטיפול במשחת הידיים, הוא מרגיש את ידה של האחות "בלא מהיצח".

משחק דומה במשמעות פיזיות ונפשיות של ביתוי נמצא גם בرتיאור הבא:

לאור השימוש המתוק היה עובדיה מלחמת את גפו השבור. גידיו צומתים ומחפשטים צומתים
וממחפשטים ולכל פנה שהוא רוצה לפנות הוא פונה. ואף חוטו רתו אינו מעיקה על גבו ואיינה
מושכתו לארץ כאילו נקטם חוטמה וניטל מקצתה.

(עמוד תי)

לכארה, התקלה בתחושים "חוטוטרת" אמורה לבטא שיפור בתחושים המומן הנפשי. אך למעשה
חוור ומתוור כאו עניין גופני פשוט. החוטוטרת "כבדה" פחות ועובדיה קל תנועה משחיה. הוא
אינו "מרוויח" שיפור נפשי אמיתי (אולי רק "זקיפות-קומה" שטחית) מהיחס האנושי בבייטה
החולים.

שאלת 8

קרא בסוף פרק ז את הקטע המתאר את שיקוליו של עובדיה שלא לצאת מבית-החולים: "פעמים היה
עובדיה אומר לעצמו שוטה שביעולם [...] – ומה שאתה אוכל כאן בחול אי אתה אוכל בביטחון שבת".
מאיilo תחומים שאוביים הנימוקים?

התשובה בעמוד 156

ג. אוכל ויצל

"יצירות ואוכל גם הם תופעות חושניות, שאין בהכרח ירודות. אך בסיפור שבו הגיבורים
מאופיינים כנעדרי תודעה, סרוחים רוב הזמן על מיטותיהם, זוללים, ובין זה לה נתונים להרהור
עיראה" – נושאים היצור והאכילה אופי התבاهותי וחיתתי. יתר על כן, התיאורים קושדים מעין
קשר סיבתי בין התעוזרות היצור, בין השכיבה הבטלה לתאותה, כך שהמימד
הארוטי של האדם מצטמצם לפיזי, ולעולם אינם מתקשר עם מימדים רגשיים או נפשיים.

קישורדים מעין אלה נמצא לרוב. למשל:

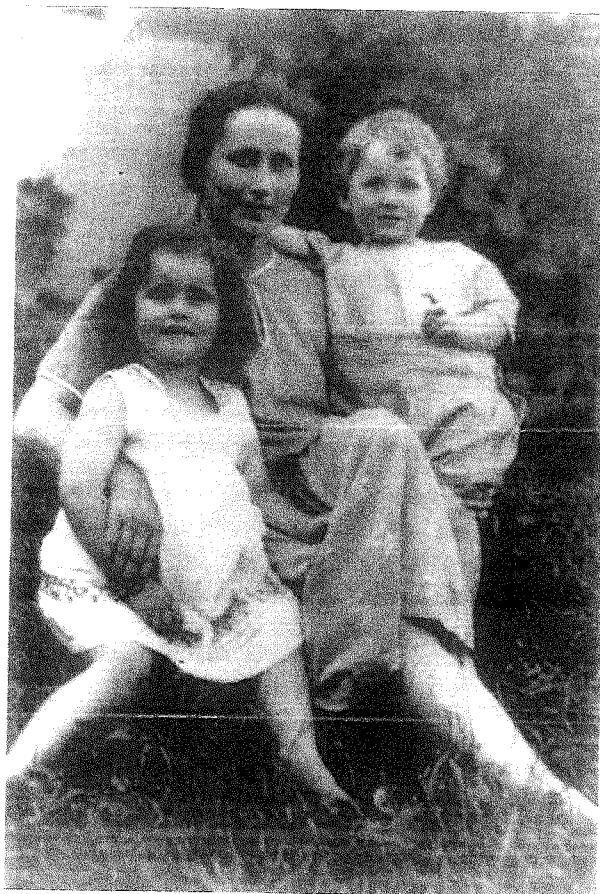
שיני סייל עומס גופה ושםנו של איבריה ודושנו של בשורה היו מטילים עליה מעין שעמוס.
ולילות אלו לאחר סעודה שמנה כשהיא שוכבת על מיטה מלופפת בכרים ובכשתות מה יעשה
הלב הפנוי שלא יבוא לידי הרהור עיראה?
(תחילת פרק ח)

גם ההעוזרות היוצרת שביבחטי שייני סייל ויהודיה יואל מתוארת בהקשר של אוכל: כשהלה
"גומע ואוכל, מוצץ ואוכל את החזה שננטטך יפה", אז שייני סייל חפצה לקום ולנסקו,
"מוחוך חיבת" (עמוד תי). שיאו של העניין בתיאור הזדווגותם החיתית של שייני סייל וראובן
בעלית-הગג, על "מיטה מלאה בצללים", ובשעה שייני סייל עולה להביא מים ומזון לעופות: "היה
קורץ עליה [...]" ותוקע באזנה ונעוע קנה קלמוס בפה, מיד שייני סייל מתחלהת" וכי' (עמוד
תכב).

בפרק ח מתוארים יסורי המצחון של יהודה יואל; בפרק האחרון – רגשותיו של עובדיה בלבתו
לחפש אחר אrosisתו. השווה בין תיאורי הרגש, החורגים מתחושים גופניות גרידא, שהם ייחדים
מסוגם בסיפור.

בתיאור יסורי המציגו שחש יהודה يول מותגלה מיד כי הלו אינם אמיתיים. אמנם, פניו "נתאדרמו כדמותנויות", ו"זעה של פחד ניתזה מבשרו" (עמוד תכ) – אך בכך אין שונה משאר הדמויות, שרגשותיהם מצטמצמים למידים פיזיים ירודים. ועובדיה היא, כי בעודו מוכיח עצמו בפתחי חז"ל – "פחו עליו יצרו וכפה ידו על לבה עד שנשתקעה בגלמי בשורה" (עמודanca).

לעומת זאת, בתיאורו של עובדיה בסיום מופיעות מילים המצביעות רגש. עובדיה החש באסון הקרב "היה חרד ועצבב": כשהוא רואה את שיניini סריל עד לפני זיהוה – "תוגה גדולה התהילה מלפפתו". מילים מעטות אלה דאוות לתשומת לב, ויחד עם תיאור פגישתו של עובדיה עם "התינוק" ו"אמו", הן מבטאות תיקון מסוים המתורחש בסיום.

דעתינו של עגנון, בתו ובנו.

"עובדיה בעל מום" הוא סיפור שחווריו נוכחים ודמיותיו מונעות על-ידי יצרים, בשריות וחומרנות גסה. עם זאת, ניסינו להראות כיצד מפיק הסיפור מחומרים אלה משמעויות פסיכולוגיות, חברתיות ומיתניות וחותם יותר: העלילה בונה טרגדיה מונמכת המונעת על-ידי הונאה עצמית; מערכת ההקבילות בין הדמיות תולה את האשמה העיקרית בחברה ובמוסכמותיה הכווצות; ועיצוב מבוי הדמיות מסייע בהעמדת יחסו האירוני של הסיפור אל ה zobowią איזהמודעות שביחסיתן. אמנותו המשוכלת של עגנון נועצה בשימוש המתוחכם והמהושב שהוא עושה בחומרים המצומצמים-לכארה, שימוש המתגלה הן בניתו מלמעלה של העלילה ושל ההקבלות והן בניתו מדורב של קטעי הטקסט עצמו.

עגנון ואשר בדש, 1925.

השאלה בעמוד 118

תשובה 1
ב"מחנינים" מושחתת ההתקפות החרסנית שבטיום, על-ידי החלטתו של מיכאל לעזוב את העיר, החלטה, שאינה יוצאת לפועל מטעמים לא מובנים. התקווה היא שמייכאל מנסה, בלא-מודע, לבРОוח מגורלו, מגירה שככל אינו מודע לקיים, ואיביצווע של צעד זה מתרפרש כבעל תוצאות הרסניות ושליליות, וממש את התפיסה הדטרמיניסטית של הסיפור. הדמויות נידונו למש "גירה קדמנונית", שב모ודע אין מכירות בה.

ב"עובדיה בעל מום" מושחתת ההתקפות השיליות משום שהלה מבקש לבРОוח בפועל, מתוך פחדנות ונהיותו. היחלצותו לפעולה, המבטלת את ההשחה וגוררת את ההתקפות השיליות, נובעת מהערכה שגואה של כוחותיו; העיכוב והביזוע אינם קשורים בגורל ובכוחות שעובר לגיבור, אלא אך ורק בקטנות מידותיו האנושיות.

השאלה בעמוד 122

תשובה 2
הרהוריו של עובדייה מוסבים על נחיתותו בהוויה ועל גודלותו בעtid: "לעת עתה אני מתגורר בקרון זוית שאינה שלי והוא נשכורת אצל אחרים אבל לאחר מכן כונס אותה לאשה ואני והיא עושים לנו מדור לעצמנו". כאן אכן מדובר ברצונו לתყן מצב ערכי נחות ולמצאת לעצמאות מכובדת. אך כהמשיך ישיר מקבל עובדייה את התפיסה החברותית הקשורת לבוד ואיבכבוד עם מעמד: "לעת עתה אני אלא ברייה קלה ופחיתה והוא שפהה חרופה אבל לאחר מכן מולין מים בקרון ואני בעל בית והוא בעלת בית". עובדייה עורך אנלוגיה מובלעת בין ערך למעמד ורואה עצמו כברייה "פחotta", שתרכוש כבוד כאשר יהפוך מ"שווא מים" ל"מוביל מים בקרון" שהוא "בעל בית" וכו' (כמו כן, סולם המעמדות שעורך עובדייה מגוחך כשלעצמם).

השאלה בעמוד 132

תשובה 3
בשני הטיפורים, כמו בסיפורנו, הפרת הנורמות קשורה לצביעות ולニיטול פערים מעמידים וככללים, שבהם החברה לא פחותה מהגבורה ה"חווטאת". אך ב"בת הרב" וב"מאראישקה" עדין מצטיירים אשימים וקורבנות, ומסחמנים ערכים חיוביים כלשהם: ב"בת הרב" עוברת הגבורה מהלך של הצדכות, וברל בעל הממון מוצג כאשם העיקרי בהשתלשות; ב"מאראישקה" מוצגת הגבורה כתמה וטהורה, ולויניסון "המורה" הוא המנצל אותה לשעושעו.

ב"עובדיה בעל מום", כאמור, גם הקורבנות הופכים בתורם לנאים, והשוני בין נציגי החברה המנזרים לבין העולבים המנזרים הוא בכוח חיצוני ולא בערכי מוסר. מעבר לכך, ב"עובדיה בעל מום" החברה והגבורים, הנאים והקורבנות מונמכים ומוגחכים עד היסוד, שלא כדמות הנשים בסיפורים האחרים.

השאלה בעמוד 139

תשובה 4
הצגת מחשבותיו של יהודה يول מגלה את חומרת ההונאה והצביעות הדתית שהוא לוקה בה; לעומת זאת, ההונאה העצמית של עובדייה נסלתחת, ولو רק בשל עליבותו המעודדת ובודוותו. הצגת תחונונית לעזרה של שייני סדריל בפני דאובן, מנוקדת הטעפת הגברית, מאירה אותה לדראונה.

בסיפורו כראוי להרמים: רואבן משחטש באיום "אני צועק עד שיתכונוו כל אנשי הבית ויראו מי את" – איום המשמש למעשה כקנאה-המידה המוסרי גם לדמיות האחרות. אך לנוכח חיתיותנו וגסותו, ניצלו את סודה והתנערו מכל אחריות, נשלחים "פשעה". כך, הצגת שיקוליהם של שני הגברים המדוחים וחומרת חטאיהם יוצרת אייזון לטובות עובדיה ושיני סריל.

השאלה בעמוד 142 תשובה 5

בפרק זה, כזכור, נפגש עובדיה עם שורת דמיות היודעות את האמת ולועגות לו בלי שיבון זאת. כל דברי הلغג הללו, כמו גם תשובהותיו הנאייבות של עובדיה, מיוצגות במבוקש, המדגיש את היחס הסדייסטי כלפי האומל החף מהבנה:

עוור המלמד ("רקך רקיימה גסה"): "חאתה הו?"

עובדיה (ambilיט את מרשת השינויים בגאווה): "אני ולא אחר, אני בעצמי ובכבודי".

עוור המלמד: "מאיין באת? נתעלם מן העין ואייננו. סבורים היינו שברחת לבראד והשכרת עצמן להיות מייניקת. דומה עלי שהחיבים אנחנו לבוך אותך בברכת מזל טוב" (עובדיה "נהנה מן הברכה").

עוור המלמד: "בווא ואסתכל בדמות דיוקן רב עובדיה. כמדומני שחזרו לך נעריך. מאיין באת והיכן הייתה כל אותו הזמן".

(עמוד תכה)

זו תחילתה של השיחה, שככל חילופי הדברים שבה מפורטים במבוקש עובדיה לחנות ושם, בין השאר, צוועת בעלת-הבית: "דריאתם מזוהם שכזה, שפהה אי אפשר להחזיק עמו בבית. תנן לו צוקריות ויחנק". וכן, הטקסט איננו חושך מקום ביצוג מפורט של כל ביטוי האctorיות שנציגי החברה המזוקנת מפנים כלפי עובדיה.

השאלה בעמוד 144 תשובה 6

בדיקה של ההקשר מעידה, כי בכל המקרים הללו ניסוח כביבול-עובדיה מטעם המספר משקף למעשה את תפיסתה של הדמות. ניסוחים אלה שלוחים "עקבות" מדורגות אל הדמיות מטעמו של המספר, שכמעט שאינו מציג שיפוט גולי. זהו צד נוסף של המספר המיתם, המעיד תפיסה סובייקטיבית במסווה אובייקטיבי.

השאלה בעמוד 145 תשובה 7

ב"מחנים", חוסר האפשרות להכריע באשר لنקודת הראות מעמיד את מיכאל בשותף במידת-מה למסקנותיו של המספר, ולכן כבעל מידת קלשטי של מודעות. טשטוש הגבולות בין ראייתו של מיכאל לבין התבוננותו האובייקטיבית של המספר ממתן לפיקד את האירוניה, ויוצר הבנה כלפי הגיבור.

ב"עובדיה בעל מום", טשטוש הגבולות בין המספר לגיבור יוצר אפקט כמעט הפוך: הרושים של הזדהותו של המספר עם עובדיה ותירוץו מסתבר מיד כמראה עין, המספר מתגלח כמיתם, וההתממות גוררת אירוניה מוכפלת.

השאלה בעמוד 152 תשובה 8

nimokio של עובדיה שלא יצא מבית-החולים חוזרים וחוופים את הפיכתו, בשלב זה, ממנוצל למנצל. הניצול חל על התחומיים האופיניים של פרנסת ומוון. לא זו בלבד שעובדיה אינו מפסיד בשחוותו בbijith cholim, אלא ש"כשפנו נتون בנשן וכלי יומ רבית גדלה עמו". ולא זו בלבד שככלתו ניתנת ב"חינים" אלא שבמקום גירום עצומות הוא אוכל עתהبشر, "ומה שאתה אוכל כאן בחול אי אתה אוכל בbijith שבת". כמובן, עובדיה לא רק שאינו מפheid אלא אפילו מרוויח, מניצול משאבי החברה.

ביבליוגרפיה נבחרת

ברזל, חיל (עורך), שמואל יוסף עגנון — מבחר מאמריהם על יצירותו (הוצאתם עם עובד וקרן תל-אביב לספרות ולאמנות, סידרת "פני הספרות", תשמ"ב).

גולemberg, הרי, "הדיםור המשולב בפרוזה של עגנון", הט父יות א' 2 (הוצאת אוניברסיטת תל-אביב, 1968), עמודים 251–262.

לי, רנה, מסע אל רגע החסד (הוצאת דשפיים, 1978).

סדן, דב, על שי' עגנון (הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשל"ט, מהדורה חדשה מורחבת).

קורצוויל, ברוך, מסות על סייפור שי' עגנון (הוצאת שוקן, תשל"ז, הדפסה רביעית מורחבת).

שקד, גרשון, אמנות הסייפור של עגנון (הוצאת ספרית פועלם, 1976).

שקד, גרשון, הטיירות העברית 1880–1980, כרך ב: בארץ ובחוץ (הוצאת הקיבוץ המאוחד, בית הוצאה לאור, תשמ"ג), עמודים 155–234.

מלך שבדיה מוחה לעגנון כבתקס חלוקת פרס נובל לשנת 1966.